

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»
Кафедра педагогіки вищої школи**

**Методичні рекомендації
до вивчення навчальної дисципліни
ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ
підготовки студентів рівня вищої освіти магістр**

Спеціальностей:

- 014 Середня освіта (Фізика)
- 014 Середня освіта (Математика)
- 014 Середня освіта (Трудове навчання та технології)
(Технічна та комп'ютерна графіка)
- 014 Середня освіта (Фізична культура)
- 014 Середня освіта (Мова і література (російська))
- 014 Середня освіта (Українська мова і література)
- 014 Середня освіта (Мова та література (англійська))
- 012 Дошкільна освіта (Практична психологія)
- 013 Початкова освіта
(інформатика, англійська мова, музика, хореографія)
- 053 Психологія
- 033 Філософія
- 016 Спеціальна освіта

УДК [378.091.214:001.8](072)

М 54

Рецензенти:

Нікітіна Н.П. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов філологічного факультету ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Шайда Н.П. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

М 54 Методичні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни «Педагогіка вищої школи» для студентів ступеня вищої освіти магістр. 2 видання / Уклад. : Н. С. Гарань, М. В. Карелін, О. Г. Коркішко, С. А. Саяпіна, В. І. Сипченко, О. М. Сипченко, Я. В. Топольник, С. Д. Фатальчук, Л. А. Черкашина. – Слов'янськ, 2019. – 90 с.

Методичні рекомендації укладено відповідно до вимог ЄКТС. У виданні відображено зміст програми «Педагогіка вищої школи» для студентів рівня вищої освіти магістр, подано опорний конспект лекцій, питання для самостійної роботи, рекомендації щодо самостійного вивчення навчальної дисципліни та змістових модулів, питання до іспиту.

Призначено для магістрантів і викладачів закладів вищої освіти, науковців, науково-педагогічних працівників та всіх тих, хто цікавиться проблемами педагогіки вищої школи.

Друкується за рішенням Вченої ради

Державного вищого навчального закладу

«Донбаський державний педагогічний університет»

(протокол № 10 від 26.06.2018 р.)

© ДДПУ, 2019

ЗМІСТ

1. Опис навчальної дисципліни	4
2. Мета та завдання навчальної дисципліни	5
3. Структура навчальної дисципліни	7
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ.	8
Тема 1. Сучасна вища школа в освітній системі України.....	8
Тема 2. Особливості діяльності та педагогічна культура викладача вищої школи.	17
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ДИДАКТИКА ВИЩОЇ ШКОЛИ.	20
Тема 3. Теоретичні засади навчально-виховного процесу у вищій школі.	20
Тема 4. Технологія і техніка підготовки і проведення всіх видів занять у вищій школі.....	27
Тема 5. Система аналізу й оцінювання навчальних досягнень студентів.	35
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. ВИХОВАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ.	41
Тема 6. Закони, закономірності та принципи виховання студентів. .	41
Тема 7. Методи, форми і засоби виховного впливу на особистість студента, критерії вихованості студентів.	51
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. МЕТОДОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.	57
Тема 8. Методологічні принципи та методи організації педагогічного експерименту.....	57
Тема 9. Етапи підготовки та проведення педагогічного експерименту.	65
Методичні рекомендації щодо самостійного вивчення навчальної дисципліни.....	69
Методичні рекомендації щодо самостійного вивчення змістових модулів.....	71
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ІСПИТУ	79
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	81

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 6	Вибіркова	
Загальна кількість годин – 180	Рік підготовки:	
	1-й	1-й
	Семестр	
	2-й	2-й
	Лекції	
	16 год.	год.
	Практичні, семінарські	
	14 год.	год.
	Лабораторні	
	год.	год.
	Самостійна робота	
	60 год.	год.
	Вид контролю: залік	
	Рік підготовки:	
	2-й	2-й
	Семестр	
1-й	1-й	
Лекції		
Тижневих годин для денної форми навчання: контактних – 30 самостійної роботи студента – 60	16 год.	год.
	Практичні, семінарські	
	14 год.	год.
	Лабораторні	
	год.	год.
	Самостійна робота	
60 год.	год.	
Вид контролю: екзамен		

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

2.1. Метою вивчення навчальної дисципліни «Педагогіка вищої школи та методологія педагогічних досліджень» є ознайомлення із загальними засадами педагогіки вищої школи, дидактикою вищої школи, методологією і методами виховання у вищій школі, методологією науково-педагогічних досліджень; оволодіння знаннями, уміннями й навичками і формування компетентності здобувачів вищої освіти до проведення науково-педагогічних досліджень.

2.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Педагогіка вищої школи та методологія педагогічних досліджень» є поглиблення, розширення, інтеграція знань з педагогіки, педагогічної майстерності, навчально-виховних технологій; практичне опанування студентами різними формами організації навчального і виховного процесів у вищих навчальних закладах; відповідального ставлення до виконання професійних обов'язків; прагнення постійно займатися самонавчанням, саморозвитком, самовдосконаленням.

2.3. За результатами вивчення дисципліни у студентів ступеня вищої освіти магістр повинні бути сформовані такі компетентності:

загальні:

- здатність до аналізу та синтезу на основі логічних аргументів та перевірених фактів;
- набуття гнучкого мислення та компетентне застосування педагогічних знань у професійній діяльності та повсякденному житті;
- здатність вирішувати поставлені завдання та виявляти проблемні ситуації у сферах професійної діяльності в групі під керівництвом лідера, що демонструють вміння дотримуватись вимог дисципліни, планування та управління часом;
- здатність до представлення комплексної інформації у стислій формі усно та письмово, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології та відповідні терміни;
- дотримання етичних принципів з погляду професійної чесності, та розуміння можливого впливу досягнень педагогічної науки на соціальну сферу;

спеціальні:

- здатність визначати та аналізувати сучасний стан вищої школи в освітній системі України, особливості діяльності та педагогічної культури викладача вищої школи.

Студенти повинні:

- знати:* принципи діяльності освітніх закладів; сутність, складові та зміст педагогічної культури викладача вищого навчального закладу;

уміти: характеризувати вищу освіту України на сучасному етапі розвитку; визначати та характеризувати особливості діяльності викладача вищого навчального закладу.

- здатність розуміти та уміло використовувати теоретичні засади організації навчального процесу у вищій школі.

Студенти повинні:

знати: сутність і методологічні засади навчання у вищій школі; закони, закономірності, принципи, методи та форми організації навчання у закладах вищої освіти; технологію і техніку підготовки і проведення всіх видів занять у вищій школі; принципи, види і методи аналізу й оцінювання навчальних досягнень;

уміти: організовувати навчальний процес у вищій школі; готувати та проводити навчальні заняття у закладах вищої освіти.

- здатність розуміти та запроваджувати у практику теоретичні засади організації виховного процесу у вищій школі.

Студенти повинні:

знати: сутність, зміст і завдання процесу виховання у вищому навчальному закладі; закони, закономірності та основні принципи виховання; методи, форми та засоби виховного впливу на особистість студента, критерії вихованості студентів;

уміти: визначати та аналізувати особливості розвитку особистості здобувача на різних курсах; організовувати виховний процес у вищій школі; виконувати обов'язки куратора академічної групи.

- здатність до самостійного проведення педагогічних досліджень на відповідному рівні.

Студенти повинні:

знати: методологічні принципи та методи організації педагогічного дослідження; критерії науковості педагогічного експерименту;

уміти: готувати та проводити педагогічний експеримент за встановленими етапами; оцінювати можливості комп'ютерних технологій та інструментарію для проведення педагогічного дослідження; визначати валідність та надійність результатів експерименту.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	усього	зокрема				усього	зокрема			
		л	п	лаб	с.р.		л	п	лаб	с.р.
Змістовий модуль 1. Загальні засади педагогіки вищої школи										
Тема 1. Сучасна вища школа в освітній системі України	13	1			12	15				15
Тема 2. Особливості діяльності та педагогічна культура викладача вищої школи	16	2			14	17	2			15
Разом за ЗМ 1	29	3			26	32	2			30
Змістовий модуль 2. Дидактика вищої школи										
Тема 3. Теоретичні засади навчально-виховного процесу у вищій школі	14	2			12	16				16
Тема 4. Технологія і техніка підготовки і проведення всіх видів занять у вищій школі	20	2	4		14	20	2	2		16
Тема 5. Система аналізу й оцінювання навчальних досягнень студентів	18	2	2		14	16				16
Разом за ЗМ 2	52	6	6		40	52	2	2		48
Змістовий модуль 3. Виховання у вищій школі										
Тема 6. Закони, закономірності та принципи виховання студентів	13	1			12	15				15
Тема 7. Методи, форми і засоби виховного впливу на особистість студента, критерії вихованості студентів	20	2	4		14	17		1		16
Разом за ЗМ 3	33	3	4		26	32		1		31
Змістовий модуль 4. Методологія педагогічних досліджень										
Тема 8. Методологічні принципи та методи організації педагогічного експерименту	18	2	2		14	17	1			16
Тема 9. Етапи підготовки та проведення педагогічного експерименту	18	2	2		14	17	1	1		15
Разом за ЗМ 4	36	4	4		28	34	2	1		31
Екзамен	30				30	30				30
Усього годин	180	16	14		150	180	6	4		170

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ.

Тема 1. Сучасна вища школа в освітній системі України.

Мета вивчення: мати уявлення про сучасний стан вищої школи в освітній системі України.

План лекції:

1. Державна політика у сфері вищої освіти.
2. Рівні та ступені вищої освіти.
3. Стандарти освітньої діяльності та вищої освіти.
4. Система забезпечення якості вищої освіти.
5. Основні завдання та принципи діяльності вищого навчального закладу.

Література:

Базова

1. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004.
2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. / С.С.Вітвицька – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 384 с.
3. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Туркот – К.:Кондор, 2011. – 628 с.

Допоміжна

1. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи. Навч. пос. / А.І.Кузьмінський– К.: Знання, 2005. – 486 с.
2. КурляндЗ.Н. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Знання, 2005.
3. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. пос. / З.І Слєпкань – К.: Вища шк., 2005.

Ключові поняття: державна політика, рівні та ступені вищої освіти, стандарти освітньої діяльності, якість вищої освіти, принципи діяльності вищого навчального закладу.

Основний зміст

Питання 1. Державна політика у сфері вищої освіти.

Державну політику у сфері вищої освіти визначає Верховна Рада України, а реалізують Кабінет Міністрів України та центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на ***принципах:***

1) сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя;

2) доступності вищої освіти;

3) незалежності здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім вищих духовних навчальних закладів);

4) міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи;

5) наступності процесу здобуття вищої освіти;

6) державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної та педагогічної діяльності;

7) державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів вищим навчальним закладам, що провадять таку діяльність;

8) сприяння здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти;

9) відкритості формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою.

3. *Формування і реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються шляхом:*

1) гармонійної взаємодії національних систем освіти, науки, бізнесу та держави з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку держави;

2) збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення якості вищої освіти;

3) розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти протягом життя;

4) створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення осіб з особливими освітніми потребами спеціальним навчально-реабілітаційним супроводом та створення для них вільного доступу до інфраструктури вищого навчального закладу з урахуванням обмежень життєдіяльності, зумовлених станом здоров'я;

5) розвитку автономії вищих навчальних закладів та академічної свободи учасників освітнього процесу. Автономія вищого навчального закладу зумовлює необхідність таких самоорганізації та саморегулювання, які є відкритими до критики, служать громадському інтересові,

встановленню істини стосовно викликів, що постають перед державою і суспільством, здійснюються прозоро та публічно;

б) визначення збалансованої структури та обсягу підготовки фахівців з вищою освітою з урахуванням потреб особи, інтересів держави, територіальних громад і роботодавців;

7) забезпечення розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів та їх інтеграції з виробництвом;

8) надання особам, які навчаються у вищих навчальних закладах, пільг та соціальних гарантій у порядку, встановленому законодавством;

9) належної державної підтримки підготовки фахівців з числа осіб з особливими освітніми потребами на основі створення для них вільного доступу до освітнього процесу та забезпечення спеціального навчально-реабілітаційного супроводу;

10) створення умов для реалізації випускниками вищих навчальних закладів права на працю, забезпечення гарантії рівних можливостей щодо вибору місця роботи, виду трудової діяльності на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності з урахуванням здобутої вищої освіти та відповідно до суспільних потреб;

11) запровадження механізмів стимулювання підприємств, установ, організацій усіх форм власності до надання першого робочого місця випускникам вищих навчальних закладів.

Держава сприяє розвитку вищих навчальних закладів як центрів незалежної думки.

Питання 2. Рівні та ступені вищої освіти.

Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами на таких **рівнях** вищої освіти:

1. початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
2. перший (бакалаврський) рівень;
3. другий (магістерський) рівень;
4. третій (освітньо-науковий) рівень;
5. науковий рівень.

Початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти відповідає п'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою загальнокультурної та професійно орієнтованої підготовки, спеціальних умінь і знань, а також певного досвіду їх практичного застосування з метою виконання типових завдань, що передбачені для первинних посад у відповідній галузі професійної діяльності.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти відповідає шостому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок,

достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю.

Другий (магістерський) рівень вищої освіти відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності.

Третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти відповідає восьмому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Науковий рівень вищої освіти відповідає дев'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає набуття компетентностей з розроблення і впровадження методології та методики дослідницької роботи, створення нових системоутворюючих знань та/або прогресивних технологій, розв'язання важливої наукової або прикладної проблеми, яка має загальнонаціональне або світове значення.

Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного **ступеня** вищої освіти:

- 1) молодший бакалавр;
- 2) бакалавр;
- 3) магістр;
- 4) доктор філософії;
- 5) доктор наук.

Молодший бакалавр – це освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 90-120 кредитів ЄКТС.

Особа має право здобувати ступінь молодшого бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Бакалавр – це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної

програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС. Обсяг освітньо-професійної програми для здобуття ступеня бакалавра на основі ступеня молодшого бакалавра визначається вищим навчальним закладом.

Особа має право здобувати ступінь бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Магістр – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90-120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми – 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків.

Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра.

Доктор філософії – це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Особа має право здобувати ступінь доктора філософії під час навчання в аспірантурі (ад'юнктурі). Особи, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати ступінь доктора філософії поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30-60 кредитів ЄКТС.

Доктор наук – це другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях.

Ступінь доктора наук присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу чи наукової установи за результатами публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Питання 3. Стандарти освітньої діяльності та вищої освіти.

Стандарт освітньої діяльності – це сукупність мінімальних вимог до кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення освітнього процесу вищого навчального закладу і наукової установи.

Стандарти освітньої діяльності розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності з урахуванням необхідності створення умов для осіб з особливими освітніми потребами та є обов'язковими до виконання всіма вищими навчальними закладами незалежно від форми власності та підпорядкування, а також науковими установами, що забезпечують підготовку докторів філософії та докторів наук.

Стандарти освітньої діяльності розробляються та затверджуються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності.

Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів (наукових установ).

Стандарт вищої освіти визначає такі **вимоги** до освітньої програми:

- 1) обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;
- 2) перелік компетентностей випускника;
- 3) нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання;
- 4) форми атестації здобувачів вищої освіти;
- 5) вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;
- 6) вимоги професійних стандартів (у разі їх наявності).

Вищий навчальний заклад на підставі освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми за кожною спеціальністю розробляє навчальний план, який визначає перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю. Для конкретизації планування навчального процесу на кожний навчальний рік складається робочий навчальний план, що затверджується керівником вищого навчального закладу.

Вищий навчальний заклад у межах ліцензованої спеціальності може запроваджувати спеціалізації, перелік яких визначається вищим навчальним закладом.

Стандарти вищої освіти за кожною спеціальністю розробляє центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням пропозицій галузевих державних органів, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, і галузевих об'єднань організацій роботодавців та затверджує їх за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Питання 4 Система забезпечення якості вищої освіти.

Система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається із:

1) системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);

2) системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти;

3) системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

Система забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) передбачає здійснення таких *процедур і заходів*:

1) визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти;

2) здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм;

3) щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників вищого навчального закладу та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті вищого навчального закладу, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб;

4) забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників;

5) забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою;

6) забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом;

7) забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації;

8) забезпечення ефективною системою запобігання та виявлення академічного плагіату у наукових працях працівників вищих навчальних закладів і здобувачів вищої освіти;

9) інших процедур і заходів.

Система забезпечення вищим навчальним закладом якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) за його поданням оцінюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти або акредитованими ним незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти на предмет її відповідності вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти, що затверджуються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Система зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти передбачає здійснення таких *процедур і заходів*:

1) забезпечення ефективності процесів і процедур внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти;

2) забезпечення наявності системи проведення процедур зовнішнього забезпечення якості;

3) забезпечення наявності оприлюднених критеріїв прийняття рішень відповідно до стандартів та рекомендацій забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти;

4) налагодження доступного і зрозумілого звітування;

5) проведення періодичних перевірок діяльності систем забезпечення якості та механізмів роботи з отриманими рекомендаціями;

6) інших процедур і заходів.

Система забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти передбачає здійснення таких *процедур і заходів*:

1) забезпечення наявності та ефективності процесів і процедур зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;

2) забезпечення наявності достатніх і збалансованих ресурсів для здійснення процесів зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;

3) забезпечення незалежності у діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти;

4) підзвітність;

5) інших процедур і заходів.

Питання 5 Основні завдання та принципи діяльності вищого навчального закладу.

1. Основними ***завданнями*** вищого навчального закладу є:

1) провадження на високому рівні освітньої діяльності, яка забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними ними спеціальностями;

2) для університетів, академій, інститутів – провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі;

3) участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу;

4) формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах;

5) забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності;

6) створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів;

7) збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства;

8) поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян;

9) налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури;

10) вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці та сприяння працевлаштуванню випускників.

Діяльність вищого навчального закладу провадиться на ***принципах***:

1) автономії та самоврядування;

2) розмежування прав, повноважень і відповідальності засновника (засновників), державних органів та органів місцевого самоврядування, до сфери управління яких належить вищий навчальний заклад, органів управління вищого навчального закладу та його структурних підрозділів;

3) поєднання колегіальних та єдиноначальних засад;

4) незалежності від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім вищих духовних навчальних закладів).

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте державну політику у сфері вищої освіти.
2. Роз'ясніть рівні та ступені вищої освіти.
3. Надайте характеристику стандартам освітньої діяльності та вищої освіти.
4. Охарактеризуйте систему забезпечення якості вищої освіти.
5. В чому полягають основні завдання та принципи діяльності вищого навчального закладу?

Тема 2. Особливості діяльності та педагогічна культура викладача вищої школи.

Мета вивчення: надати поняття про особливості діяльності та педагогічну культуру викладача вищої школи

План лекції:

1. Особливості діяльності викладача вищого навчального закладу.
2. Професійно-педагогічне спілкування й типологія особистості викладача вищої школи.
3. Сутність, складові та зміст педагогічної культури викладача вищого навчального закладу.
4. Педагогічна техніка, особливості її прояву в діяльності викладача вищої школи.

Література:

Базова

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. / С.С. Вітвицька – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 384 с.
2. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів /Т.І. Туркот – К.:Кондор, 2011. – 628 с.

Допоміжна

1. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи. Навч. пос. / А.І.Кузьмінський– К.: Знання, 2005. – 486 с.
2. . Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Знання, 2005.
3. Слепкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. пос. / З.І. Слепкань– К.: Вища шк., 2005.

Ключові поняття: педагогічна культура, викладач вищої школи, педагогічна техніка викладача вищої школи.

Основний зміст

Питання 1. Особливості діяльності викладача вищого навчального закладу.

Як відомо, викладачі вищих навчальних закладів належать до основних соціально-професійних груп, на які суспільство поклало надзвичайно важливі завдання: збереження і примноження культурних надбань суспільства й цивілізації в цілому; соціалізацію особистості на важливому етапі її формування, пов'язаному з професійною підготовкою.

Головні складові викладацької діяльності: науково-предметна, психолого-педагогічна, культурно-просвітницька.

Викладач вищої школи має задовольняти такі вимоги:

– висока професійна компетентність – глибокі знання й широка ерудиція в науково-предметній галузі, нестандартне мислення, креативність, володіння інноваційною тактикою і стратегією, методами вирішення творчих завдань;

– педагогічна компетентність – ґрунтовні знання педагогіки і психології, зокрема андрагогіки, медико-біологічних аспектів інтелектуальної діяльності, володіння сучасними формами, методами, засобами й технологіями навчання;

– соціально-економічна компетентність – знання глобальних процесів розвитку цивілізації та функціонування сучасного суспільства, а також основ соціології, економіки, менеджменту і права;

– комунікативна компетентність – культура усної та писемної форм літературної мови, володіння іноземними мовами, сучасними інформаційними технологіями, ефективними методами і прийомами міжособистісного спілкування.

Для успішного виконання своїх функцій викладач має бути організатором, оратором, аналітиком, психологом, висококомпетентним фахівцем у своїй галузі, ерудитом в інших галузях знань. Також викладач повинен мати талант, природні здібності. Від нього вимагаються великі розумові, фізичні, часові й емоційно-вольові затрати. Викладач вищого навчального закладу має бути творчою особистістю, оскільки підготувати майбутнього творчого фахівця може лише творча особистість.

Питання 2. Професійно-педагогічне спілкування й типологія особистості викладача вищої школи.

Відомий російський психолог В.А. Кан-Калик виділяє такі стилі педагогічного спілкування.

1. Спілкування на основі високих професійних настанов педагога.
2. Спілкування на основі дружнього ставлення.
3. Спілкування-дистанція.
4. Спілкування-загравання.

Як правило, у педагогічній практиці спостерігається поєднання стилів у певній пропорції при домінуванні одного з них.

Отже, важливе місце у навчально-виховному процесі вищої школи належить особистості викладача, його комунікативним умінням, здатності встановлювати діалог зі студентом, розуміти й адекватно сприймати світ іншого – не підлеглого, а рівноправного партнера, колеги в складному мистецтві навчання.

Питання 3. Сутність, складові та зміст педагогічної культури викладача вищого навчального закладу.

Педагогічна майстерність тісно переплітається із поняттям “педагогічне мистецтво”. Помилкою є бачити близькість цих понять лише в прямій ієрархічній залежності: педагогічне мистецтво – найвищий рівень прояву майстерності. Насправді зв’язок між ними більш діалектичний.

Педагогічна майстерність – це досконале, творче виконання педагогами своїх професійних функцій на рівні мистецтва, в результаті чого створюються оптимальні соціально-психологічні умови для становлення особистості вихованця, забезпечення його інтелектуального та морально-духовного розвитку.

Педагогічна майстерність включає низку структурних компонентів:

1. Морально-духовні якості.
2. Професійні знання.
3. Соціально-педагогічні якості.
4. Психолого-педагогічні уміння.
5. Педагогічну техніку.

Достатня сформованість у педагога названих умінь є необхідною умовою розв’язання різноманітних педагогічних завдань на рівні майстерності.

Питання 4. Педагогічна техніка, особливості її прояву в діяльності викладача вищої школи.

Педагогічна техніка – це сукупність раціональних засобів, умінь та особливостей поведінки педагога, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів навчально-виховної роботи з окремим індивідом чи колективом відповідно до поставленої мети навчання та виховання з урахуванням конкретних об’єктивних і суб’єктивних умов.

Важливими вимогами педагогічної техніки є:

– мистецтво одягатися з урахуванням особливостей професійної діяльності;

– володіння своїм тілом: уміння ходити, сидіти, стояти;

– володіння мімікою, жестами;

– сформованість мовленнєвої культури: правильне професійне дихання, чітка дикція, належні темп і ритм, логічна побудова висловлювань тощо;

– вироблення оптимального стилю в навчально-виховній діяльності;

– уміння вправно й доцільно здійснювати окремі дидактичні операції (писати на дошці, користуватися технічними й наочними засобами навчання, ставити запитання, слухати відповіді, оцінювати навчальну діяльність студентів і т. ін.);

– здатність керувати своїм психічним станом і станом вихованців.

Питання для самостійної роботи:

1. У чому полягають особливості діяльності викладача вищого навчального закладу?

2. Охарактеризуйте стилі педагогічного спілкування за В.А. Кан-Каликом.

3. В чому полягає сутність, складові та зміст педагогічної культури викладача вищого навчального закладу?

4. Дайте визначення поняття “Педагогічна техніка” і які вимоги до неї ставляться, особливості її прояву в діяльності викладача вищої школи.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ДИДАКТИКА ВИЩОЇ ШКОЛИ.

Тема 3. Теоретичні засади навчально-виховного процесу у вищій школі.

Мета вивчення: ознайомити студентів з теоретичними засадами навчально-виховного процесу у вищій школі.

Навчальний час: 2 години.

План лекції:

1. Предмет і об’єкт дидактики вищої школи.
2. Сутність і методологічні засади навчання.
3. Структура процесу оволодіння знаннями, уміннями й навичками, формування компетентності.

4. Мотиви навчання.

5. Типи навчання, їх характеристика.

6. Інтенсифікація навчально-виховного процесу.

7. Закони навчання, їх сутність.

8. Загальні закономірності навчально-виховного процесу.

9. Принципи навчання у вищій школі.

Література:

Базова

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. / С.С. Вітвицька – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 384 с.

2. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Туркот. – К.:Кондор, 2011. – 628 с.

Допоміжна

1. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи. Навч. пос. / А.І.Кузьмінський– К.: Знання, 2005. – 486 с.

2. Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Знання, 2005.

3. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. пос. / З.І. Слєпкань. – К.: Вища шк., 2005.

Ключові поняття: теоретичні засади, навчально-виховний процес, вища школа.

Основний зміст

Питання 1. Предмет і об'єкт дидактики вищої школи.

Дидактика (грец. *Didaktikos* – повчальний) – галузь педагогіки, в якій розглядається ***теорія освіти й навчання***.

Об'єктом дидактики вищої школи є навчальний процес у вищих навчальних закладах. Оскільки сучасний етап розвитку людства вимагає неперервної освіти людини впродовж життя, а вища освіта стає доступною для кожного, зона дії дидактики значно розширюється й охоплює проблеми також навчання людей зрілого віку (від 20 років і старше).

Предметом дидактики вищої школи є визначення мети і завдань навчання у вищому навчальному закладі, окреслення змісту освіти, виявлення закономірностей процесу навчання, обґрунтування принципів і правил навчання, розробка форм, методів і прийомів навчання у вищому навчальному закладі, визначення матеріальних засобів навчання у вищій школі.

Як правило, в науковій і навчальній літературі засновником наукової дидактики, центральною постаттю і рушієм її розвитку подається Я.А. Коменський.

Дидактику вищої школи розвивали і поглиблювали такі вчені:

Ян Амос Коменський (1592 – 1670). В основі дидактичних поглядів Я.А. Коменського лежить сенсуалістична теорія пізнання, згідно з якою витоком пізнання є відчуття, досвід.

Жан-Жак Руссо (1712–1778). Виступав за освіту для всіх дітей на основі їх вільного розвитку з урахуванням природних можливостей особистості.

Йоганн Генріх Песталоцці (1746–1827) – швейцарський педагог-демократ, основоположник дидактики початкового навчання.

Йоганн Фрідріх Герbart (1776–1841). Німецький філософ, педагог і психолог у працях “Загальна педагогіка, виведена з мети виховання” (1806), “Педагогічні лекції” (1835) обґрунтував систему навчання, яка ґрунтувалася на психології й етиці.

Костянтин Дмитрович Ушинський (1824–1870). Основоположник наукової педагогіки і народної школи Росії.

Петро Якович Гальперін (1901–1987). Обґрунтував оригінальну дидактичну систему. Сутність її полягала в поетапному формуванні розумової діяльності людини:

На найближчі десятиріччя пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовка молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві та в суспільстві, побудованому на знаннях.

Питання 2. Сутність і методологічні засади навчання.

Розвиток людини – складний і багатогранний процес. Він має три провідні аспекти – фізичний, психічний і соціальний, які тісно пов’язані. Забезпечення оптимальних умов для всебічного гармонійного розвитку особистості – генеральна мета суспільства. Чільне місце в системі розвитку особистості, її соціального становлення посідає освіта, навчання.

Навчання в загально педагогічному сенсі розглядається як “процес розумових і фізичних дій, які необхідні для реалізації завдань освіти”. У дидактиці широко трактується це поняття. Навчання – складний і багатогранний процес взаємодії педагога і того, хто навчається. Він спрямований на розв’язання низки завдань: оволодіння знаннями, уміннями й навичками; формування наукового світогляду; забезпечення інтелектуального розвитку особистості; оволодіння методами самостійної пізнавальної діяльності.

Розглядаючи цей процес як взаємодію на рівні суб’єктно-суб’єктних відносин, ми вирізняємо функцію педагога і студента. Педагог виконує передусім спонукально-організаційну функцію, а студент – функцію діяльності з оволодіння знаннями, уміннями й навичками. З огляду на це в останніх дидактичних дослідженнях уведено поняття “научіння” й “учіння”. Перше стосується функції педагога, а друге – студента.

Таким чином, моделюючи навчальний процес у вищому навчальному закладі, треба обов’язково враховувати об’єктивні закономірності процесу пізнання.

Питання 3. Структура процесу оволодіння знаннями, уміннями й навичками, формування компетентності.

Виходячи із закономірностей процесу пізнання й особливостей логіки навчального процесу, оволодіння знаннями, уміннями й навичками має чітку структуру, яка включає низку логічно вмотивованих компонентів.

Сприймання є початковою ланкою процесу учіння. Людина може сприймати явища й процеси навколишнього світу безпосередньо за допомогою органів чуття чи інформацію про них у вигляді вербальної дії, друкованого тексту або комп'ютерного відтворення.

Наступний етап – ***розуміння***. Це, з одного боку, проникнення в сутність явищ і процесів, установлення зв'язків між частинами цілого, між фактами і процесами, з'ясування причин, що викликають те чи те явище.

Завершується етап учіння ***узагальненням і систематизацією***.

Узагальнення передбачає уявне виділення й об'єднання окремих властивостей, що належать певному класу предметів, перехід від окремого до загального.

Систематизація – мисленнєва діяльність, у процесі якої знання про виучувані об'єкти організуються в певну систему на основі обраного принципу.

У процесі формування ***компетентності*** фахівців необхідно дотримуватися засад, які в єдності забезпечують успішність освітньої діяльності у вищій школі: оволодіння знаннями, уміннями й навичками та формування соціальних якостей особистості.

Питання 4. Мотиви навчання.

Успішність і ефективність навчальної діяльності залежать ще від одного соціально-психологічного чинника – мотиву навчання.

Мотив (франц. *motif*, від лат. *moveo* – рухаю) – внутрішня спонукальна сила, що забезпечує інтерес особистості до пізнавальної діяльності, активізує розумові зусилля. У ролі мотивів можуть виступати передусім різноманітні потреби – фізичні, психічні, соціальні, а також інтереси, захоплення, схильності, емоції, установки, ідеали.

Питання 5. Типи навчання, їх характеристика.

Тип навчання – це спосіб і особливості організації мисленнєвої діяльності людини в процесі пізнання.

Визначають тип навчання на основі аналізу певних структурних елементів:

- характеру навчальної діяльності педагога;
- особливостей заучування матеріалу студентами;
- репродуктивної діяльності студентів;
- специфіки застосування знань на практиці.

В історії розвитку освіти сформувалися *три основні типи навчання: догматичний, пояснювально-ілюстративний, проблемний.*

Догматичне навчання характеризується такими особливостями: викладач повідомляє студентам певну сукупність знань у готовому вигляді без пояснення; студенти засвоюють знання без усвідомлення й розуміння і майже дослівно відтворюють завчене; від студентів не вимагається застосування знань на практиці.

Пояснювально-ілюстративний тип зумовлений більш високим рівнем суспільно-виробничих відносин. Він характеризується такими особливостями: викладач повідомляє студентам певну суму знань, пояснює сутність явищ, процесів, законів, правил та ін. з використанням ілюстративного матеріалу; студенти мають свідомо засвоїти пропоновану частку знань і відтворити її на рівні глибокого розуміння, застосувати знання на практиці в різноманітних видах.

Проблемне навчання характеризується такими особливостями: викладач створює певне пізнавальне завдання, допомагає студентам виділити й усвідомити його, організовує їх на його розв'язання; студенти самостійно оволодівають належною сумою знань і умінь, які є передумовою успішної пізнавальної діяльності; викладач пропонує широкий спектр використання набутих знань на практиці.

Останнім часом в Україні під керівництвом професора А.В. Фурмана розробляється **модульно-розвивальний тип навчання**. Він увібрав у себе надбання інших типів, але передусім зорієнтований на розвиток інтелектуальних можливостей тих, хто навчається, на засадах гуманізму. Модульне навчання спрямоване на інтенсифікацію навчально-виховного процесу за рахунок більш ефективного використання розумового потенціалу студентів.

Модуль у педагогіці – це функціональний, логічно зумовлений вузол навчально-виховного процесу, завершений блок дидактично адаптованої інформації.

Навчальний модуль – це цілісна функціональна одиниця, що оптимізує психосоціальний розвиток як студента, так і педагога.

Психолого-дидактичними засобами реалізації навчального модуля є педагогічно адаптована система понять у вигляді сукупності системи знань, духовних цінностей. Навчальний модуль, як зазначає А.В. Фурман, – це змістовий модуль, сконструйований особливим чином. Він набуває процесуально-функціонального втілення у наперед спроектованій формі. Це особлива діалектична єдність змістового модуля і форми-модуля.

Змістовий модуль – це психо-дидактично адаптована система понять (навчальної теми, розділу, виду навчальних завдань), яка створює оптимальні умови для включення особистості в активну пізнавальну діяльність та сприяє соціально-психічному розвитку.

Питання 6. Інтенсифікація навчально-виховного процесу.

Екстенсивний підхід передбачає досягнення бажаних результатів за рахунок кількісних чинників (збільшення термінів навчання у вищих навчальних закладах, кількості годин на вивчення окремих навчальних дисциплін тощо). На певних етапах історичного розвитку такий підхід задовольняв потреби суспільства, але з часом вичерпав свої можливості.

З розвитком науки, збільшенням обсягу інформації, ускладненням виробничих технологій, актуалізацією проблеми продукування інтелектуального багатства виникає необхідність ***інтенсифікації*** (від франц. intensification, від лат. intensio – напруження, зусилля і facio – роблю).

Отже, забезпечення інтенсифікації навчання – досить складне питання. Воно далеко виходить за рамки суто педагогічних проблем, але об'єктивні чинники соціально-економічного розвитку диктують необхідність інтенсифікації навчально-виховного процесу.

Питання 7. Закони навчання, їх сутність.

Закон – це об'єктивно існуючий, постійно діючий і необхідний взаємозв'язок між предметами, явищами та процесами, що впливає з їх внутрішньої природи, сутності. Законом у дидактиці можна вважати внутрішній істотний зв'язок явищ навчання, який зумовлює їх необхідний вияв і розвиток (І.Я. Лернер).

В.І. Загв'язинський групує і характеризує закони навчання, які мають об'єктивні джерела виникнення і діють у будь-яких ситуаціях навчального процесу:

- *закон соціальної зумовленості цілей, змісту та методів навчання;*
- *закон розвивального й виховного впливу навчання на учнів;*
- *закон зумовленості результатів навчання характером діяльності та спілкування учнів;*
- *закон цілісності та єдності педагогічного процесу;*
- *закон взаємозв'язку та єдності теорії і практики в навчанні;*
- *закон взаємозв'язку та взаємозумовленості індивідуальної, групової та колективної навчальної діяльності.*

8. Загальні закономірності навчально-виховного процесу.

Закономірність у дидактиці виражає об'єктивно існуючі, суттєві, обов'язкові для того чи іншого явища, процесу, предмета навчання зв'язки, які за однакових умов обов'язково повторюються.

До загальних закономірностей належать: *закономірність цілей навчання; закономірність змісту навчання; закономірність методів навчання; закономірність управління навчанням; закономірність результату навчання.*

Питання 9. Принципи навчання у вищій школі.

Принципи (лат. основа, начало) **навчання вищої школи – вихідні положення теорії навчання.** Вони є загальним орієнтиром для визначення змісту, засобів, форм, методів організації навчання.

Принципи навчання виконують регулятивну функцію з погляду моделювання дидактичних теорій і способів регулювання практики навчального процесу. Загальнодидактичні принципи лежать в основі вивчення всіх дисциплін, а також мають регулювати організаційні основи навчального процесу на різних рівнях.

Принцип науковості вимагає, щоб зміст освіти вищої школи відповідав досягненням науки у відповідній галузі знань.

Принцип систематичності й послідовності впливає з того, що пізнання навколишнього світу можливе лише у певній системі, і кожна наука становить систему знань, об'єднаних внутрішніми зв'язками.

Принцип свідомості навчання базується на постулаті, що знання передати не можна.

Принцип активності й самостійності у навчанні впливає з важливої закономірності пізнавальної діяльності людини: знання – це результат самостійної розумової праці особистості.

Принцип наочності, з одного боку, впливає із закономірностей процесу пізнання, початковим компонентом якого є споглядання явищ, процесів, дій, предметів, а з іншого – у процесі пізнання людина використовує першу сигнальну систему, зокрема, зорову пам'ять.

Принцип ґрунтовності впливає із сутності навчання і його завдань.

Принцип зв'язку навчання з практичною діяльністю, реаліями життя. Навчання лише тоді є успішним, коли особистість відчуває корисність і потрібність засвоєваних знань.

Принцип єдності освітніх, розвивальних і виховних функцій навчання впливає із сутності функцій навчання: освітньої, розвивальної і виховної.

Охарактеризовані вище дидактичні принципи утворюють органічну єдність і несуть у собі організуюче начало спільної діяльності педагога і студентів у процесі навчання у вищих навчальних закладах.

Питання для самостійної роботи:

1. Дайте визначення предмету і об'єкту дидактики вищої школи.
2. В чому полягає сутність і методологічні засади навчання?
3. Наведіть структуру процесу оволодіння знаннями, уміннями й навичками, формування компетентності.
4. В чому полягають мотиви навчання?
5. Охарактеризуйте типи навчання та дайте їх характеристику.

6. В чому полягає сутність інтенсифікація навчально-виховного процесу?
7. Охарактеризуйте закони навчання.
8. Охарактеризуйте закономірності навчально-виховного процесу.
9. Надайте характеристику принципів навчання у вищій школі.

Тема 4. Технологія і техніка підготовки і проведення всіх видів занять у вищій школі.

Мета вивчення: надати теоретичні знання та практичні навички підготовки і техніки проведення лекцій та практичних форм проведення занять у вищій школі.

Навчальний час: 2 години.

План лекції:

1. Сутність поняття “форми організації навчання”. Розвиток і становлення організаційних форм навчання.
2. Типологія і характеристика методів навчання.
3. Академічна лекція в системі професійної підготовки студентів.
4. Технологія і техніка підготовки академічної лекції.
5. Дидактичні основи семінарських, практичних, лабораторних, індивідуальних та інших форм занять.

Література:

Базова

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. / С.С. Вітвицька – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 384 с.
2. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Туркот – К.:Кондор, 2011. – 628 с.

Допоміжна

1. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи. Навч. пос. / А.І.Кузьмінський– К.: Знання, 2005. – 486 с.
2. КурляндЗ.Н. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Знання, 2005.
3. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. пос. / З.І. Слєпкань. – К.: Вища шк., 2005.

Ключові поняття: форми організації навчання, характеристика методів навчання, академічна лекція, практичне, лабораторне семінарське заняття

Основний зміст

**Питання 1. Сутність поняття “форми організації навчання”.
Розвиток і становлення організаційних форм навчання.**

Форма організації навчання – це обмежена в часі та просторі взаємозумовлена діяльність педагога й учня, викладача й студента. Таке формулювання видається найбільш доцільним, змістово містким.

За останнє тисячоліття на освітніх теренах найпомітніший слід залишили такі форми організації навчання: індивідуальна, групова, класно-урочна, белл-ланкастерська, дальтон-план, бригадно-лабораторна.

Вони використовувалися і в загальноосвітніх, і в професійних школах різних рівнів.

Індивідуальна форма навчання виникла в античних країнах і широко використовувалась у середньовічній Європі. Сутність її полягає в тому, що вчитель навчає кожного учня індивідуально, що дає змогу враховувати особистісні можливості учнів і відповідно визначати зміст, форми й методи навчальної роботи.

Групова форма навчання набула значного поширення в період середньовіччя й зберігалася в багатьох школах Європи ще у XIX ст. Застосовуючи цю форму, вчитель навчає групу дітей, які перебувають на різних щаблях вікового й інтелектуального розвитку.

Класно-урочна форма навчання бере свій початок з братських шкіл України і Білорусі. Саме у них відпрацьовувались елементи урочної системи. Сутність класно-урочної системи зводиться до того, що учитель одночасно навчає чималу групу дітей (до 45 осіб), які перебувають приблизно на однаковому рівні анатомо-фізіологічного і психічного розвитку, заняття проводиться у класній кімнаті, за постійним розкладом і регламентом.

Наукове обґрунтування класно-урочної форми навчання дав чеський педагог Ян Амос Коменський у фундаментальній праці “Велика дидактика” (1657 р.). Після її появи урок став провідною формою навчання у всіх школах світу.

Белл-ланкастерська форма навчання виникла наприкінці XVIII – на початку XIX ст. в Англії. Її назва походить від імен засновників – священика А. Белля і Дж. Ланкастера. У цей період в Англії бурхливо розвивався капіталізм, з’являлись все нові виробництва, на які залучалась велика кількість селян. Відповідно гостро постала потреба масової освіти робітників та їх дітей. А вчителів не вистачало. Тому одному вчителю доручали навчання 250–300 учнів різного віку.

Певний інтерес становить **форма організації навчання за дальтон-планом**. Виникла вона на початку XX ст. у США під впливом філософської концепції екзистенціалізму з метою формування в дітей ініціативності, самостійності, винахідливості, діловитості. Уперше

запровадила й описала цю форму навчання вчителька з міста Дальтона Е. Паркхерст.

Технологія навчання була така: зміст навчального матеріалу з кожної дисципліни поділявся на частини (блоки), кожен учень отримував індивідуальне завдання у формі плану й самостійно його виконував.

Бригадно-лабораторна форма навчання зародилась у 20-х роках минулого століття в радянській школі. Це була своєрідна спроба модернізувати систему дальтон-плану на колективістських засадах. З учнів класу формували бригади по 5 – 9 осіб, на чолі яких стояли обрані бригадири. Навчальні завдання у вигляді планів давались на бригаду, яка мала працювати над його виконанням. Після закінчення визначеного періоду бригадир звітував перед педагогом про виконання завдання, на основі чого оцінювалась робота членів бригади.

Якщо поглянути на організаційні аспекти провадження навчальної роботи у вищих навчальних закладах, виходячи з ознак класно-урочної системи, то без перебільшення можна констатувати, що домінантною формою тут залишається урок. Лекції, семінарські, лабораторні, практичні заняття, колоквиуми тощо – це не що інше, як дидактичні види навчально-виховної роботи класно-урочної системи.

Питання 2. Типологія і характеристика методів навчання.

Методи навчання (грец. *methodos* – шлях пізнання, спосіб знаходження істини) – це впорядковані способи взаємопов'язаної, цілеспрямованої діяльності педагога й студентів, спрямовані на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань. Вони реалізуються через систему прийомів і засобів навчальної діяльності.

Прийоми навчання – це складова методу, конкретні дії педагога й студентів, спрямовані на реалізацію вимог тих чи тих методів.

Засоби навчання – це різноманітне навчальне обладнання, що використовується у системі пізнавальної діяльності (книги, письмове приладдя, лабораторне обладнання, технічні засоби та ін.).

Питання **про класифікацію методів навчання** дотепер воно залишається дискусійним і багатоаспектним. Навколо ідеї класифікації методів навчання сформувалися відповідні педагогічні школи. Зокрема академік Ю.К. Бабанський і його однодумці схильні виділяти три групи методів навчання на базі виокремлення у їх структурі трьох взаємопов'язаних компонентів – ***мотиваційного, організаційно-ділового і контрольного-оцінного.***

На основі такого підходу розмежовують три групи методів навчання: ***словесні, наочні, практичні.***

Словесні методи.

Розповідь – це метод навчання, який передбачає оповідну, описову форму розкриття навчального матеріалу з метою спонукання студентів до створення в уяві певного образу.

Пояснення – вербальний метод навчання, за допомогою якого педагог розкриває сутність певного явища, закону, процесу.

Бесіда передбачає використання попереднього досвіду студентів з певної галузі знань і на основі цього приведення їх за допомогою діалогу до усвідомлення нових явищ, понять або відтворення вже наявних.

Лекція – це метод, за допомогою якого педагог у словесній формі розкриває сутність наукових понять, явищ, процесів, логічно пов'язаних, об'єднаних загальною темою.

Важливе місце у навчальному процесі займає **інструктаж**. Він передбачає розкриття норм поведінки, особливостей використання методів і навчальних засобів, дотримання правил безпеки під час виконання навчальних операцій.

Чільне місце серед групи словесних методів посідає **метод роботи з книгою**. Віднесення його до цієї групи дещо умовне.

Ефективне навчання неможливе без широкого використання **наочних методів**. Вони зумовлені діалектичними закономірностями пізнання і психологічними особливостями сприймання.

Демонстрація – це метод навчання, який передбачає показ предметів і процесів у натурі, динаміці.

Ілюстрація – метод навчання, за якого предмети і процеси розкриваються через їх символічне зображення (світлини, малюнки, схеми, графіки та ін.).

Спостереження як метод навчання передбачає сприймання певних предметів, явищ, процесів у природному й виробничому середовищі без втручання у ці явища і процеси.

Практичні методи навчання спрямовані на досягнення завершального етапу процесу пізнання.

Лабораторний метод передбачає організацію навчальної роботи шляхом використання спеціального обладнання та певної технології для набуття нових знань або перевірки наукових гіпотез на рівні досліджень.

Практична робота спрямована на використання набутих знань у розв'язанні практичних завдань.

Вправа – це метод навчання, сутність якого полягає у цілеспрямованому, багаторазовому повторенні студентами окремих дій чи операцій з метою формування умінь та навичок.

Методи навчання за характером логіки пізнання. Основним "інструментом" пізнання є мозок людини. Тому в навчальному процесі природно використовуються методи, відповідні логіці. Це – аналіз, синтез,

індукція, дедукція, традукція. Вони можуть діяти й у певному взаємозв'язку.

Аналітичний метод передбачає мисленнєвий або практичний розклад цілого на частини з метою вивчення їх суттєвих ознак.

Синтез як метод ґрунтується на мисленнєвому або практичному з'єднанні виділених аналізом елементів чи властивостей предмета, явища в одне ціле. Синтез є органічним продовженням аналізу й може будуватися лише на його основі.

Індуктивний метод – це шлях вивчення предметів, явищ від одиничного до загального.

Дедуктивний метод, навпаки, базується на вивченні навчального матеріалу від загального до окремого, одиничного.

Традуктивний метод передбачає висновки від одиничного до одиничного, від часткового до часткового, від загального до загального.

Методи навчання за логічними ознаками не відокремлені від методів навчання за джерелами знань. У процесі використання словесних, практичних та наочних методів викладач і студенти не можуть обійтися без індукції, дедукції, традукції, аналізу й синтезу.

Методи навчання за рівнем самостійної розумової діяльності.

Ефективність навчання багато в чому зумовлена способом організації мислення. Залежно від рівня розумової активності студентів виділяють такі методи навчання: **проблемний виклад (проблемно-інформаційний), частково-пошуковий, дослідницький** (рис. 4.5).

Використання цих методів ґрунтується на послідовній і цілеспрямованій постановці перед студентами проблемних завдань, розв'язуючи які, вони під керівництвом викладача активно засвоюють нові знання.

Проблемний виклад передбачає створення викладачем проблемної ситуації, допомогу студентам у виділенні та “прийнятті” проблемного завдання, використанні словесних методів (лекції, пояснення) для активізації мисленнєвої діяльності студентів, спрямованої на задоволення пізнавального інтересу шляхом отримання нової інформації.

Частково-пошуковий метод включає студентів у пошук шляхів, прийомів і засобів розв'язання пізнавального завдання. Для забезпечення дієвості цього методу необхідно створити проблемну ситуацію і спонукати студентів до розуміння і “прийняття” пізнавального завдання; керувати ходом пошукової мисленнєвої діяльності студентів з використанням системи логічно вмотивованих запитань; стимулювати і схвалювати пізнавальну діяльність студентів у процесі розв'язання навчальних завдань; аналізувати успіхи і помилки, труднощі.

Дослідницький метод спрямований на включення студентів у самостійне розв'язання пізнавального завдання з використанням необхідного обладнання.

Дидактичні вимоги до вибору методів навчання

Методи навчання перебувають між собою у взаємозв'язку, доповнюючи і збагачуючи один одного. У цьому процесі є ще один компонент інструментарію навчання – **прийом**. В одних випадках прийом може виступати як певна дія, спрямована на реалізацію вимог конкретного методу.

Із загального огляду методів, прийомів і засобів навчання можна зробити висновок, що вони характеризуються великим арсеналом дидактичних одиниць. Тому педагогам треба добре знати теоретичні засади розмаїття методів навчання, володіти майстерністю, щоб творчо втілювати надбання педагогічної теорії і практики у практичну діяльність.

Питання 3. Академічна лекція в системі професійної підготовки студентів.

Академік С.У. Гончаренко в “Українському педагогічному словнику” дає таке означення лекції: “Лекція – систематичний, послідовний виклад навчального матеріалу, будь-якого питання, теми, розділу, предмета, методів науки”.

З погляду методів навчання у вищій школі лекція належить до словесних методів.

У чому ж полягають переваги і слабкі сторони лекційної системи у вищому навчальному закладі?

Суттєвими перевагами є такі:

- лекція дає можливість реалізувати одну зі стрижневих ідей гуманної педагогіки (творча співпраця педагога зі студентами, спільна емоційна взаємодія);
- лекція активізує мисленнєву діяльність студентів (звісно, якщо вона кваліфіковано прочитана, уважно вислухана і зрозуміла).
- у лекції акумульовано великий обсяг наукової інформації з урахуванням новітніх досягнень тієї чи тієї науки;
- у процесі читання лекції можна врахувати специфіку професійної підготовки студентів, їхні інтереси;
- зміст лекції, процес читання містять у собі значні виховні можливості з погляду розвитку інтелекту студентів, формування морально-духовних якостей, культури спілкування, становлення професійної культури майбутніх фахівців.

Варто назвати і певні типові недоліки лекції:

- інформація, яку подає викладач, спрямована, в основному, на слухову пам'ять студента. Цей вид пам'яті досить недосконалий. Сприйнята інформація утримується в короткотерміновій пам'яті невеликий проміжок часу. І коли немає підкріплення, інформація "вивітрюється" ("В одно вухо влетіло, удруге вилетіло", говорить народна мудрість).

Дослідження показують, що під кінець лекції з усього обсягу поданої інформації студент може відтворити лише 10–15 %;

- великі потоки слухачів (понад 50) позбавляють викладача можливості ефективно управляти розумовою діяльністю студентів;
- студенти молодших курсів слабо володіють методикою і технікою сприймання змісту лекції та конспектування;
- лекція певною мірою привчає студента до пасивного привласнення чужих думок, не стимулює тягу до самостійного навчання, не забезпечує індивідуального, диференційованого підходу до навчання.

Питання 4. Технологія і техніка підготовки академічної лекції.

У процесі підготовки до академічної лекції слід дотримуватися такої послідовності.

1. Ознайомлення з навчальним планом спеціальності з метою визначення місця навчальної дисципліни у системі всіх дисциплін, спрямованих на підготовку фахівців певного профілю.

2. Вивчення програми з конкретної дисципліни для ознайомлення з логікою побудови навчального курсу, змістом лекційних, практичних, лабораторних занять.

3. Ознайомлення з підручниками і навчальними посібниками з предмета, з'ясування, в якому обсязі у них розкрито зміст навчального матеріалу стосовно вимог програми.

4. Виокремлення дидактичного матеріалу стосовно вимог конкретної теми з урахуванням інтелектуальних можливостей студентів.

5. Ознайомлення з новими (не відомими студентам) науковими поняттями, термінами, їхньою етимологією.

6. Добір і систематизація методів, засобів, прийомів, прикладів, які будуть використані у лекції.

7. Підготовка текстового варіанта лекції.

8. Опрацювання відредагованого дидактичного матеріалу лекції.

9. Створення коротких тез, опорних сигналів. Це дає змогу в аудиторії звільнити себе від залежності від тексту, відійти від прямого читання, а реалізувати лекцію шляхом розмірковувань, творчих пошуків істини спільно зі слухачами.

10. Створення допоміжного, резервного дидактичного матеріалу до лекції.

Таким чином, лекція у вищій школі – це відповідальне багатоаспектне педагогічне дійство. Воно є вершиною педагогічної майстерності педагога-науковця. Академічна лекція має нести в собі не лише інформаційний, змістовий потенціал, а й соціально-педагогічний. Останнє вимагає від викладача високої педагогічної культури і професійної майстерності.

Питання 5. Дидактичні основи семінарських, практичних, лабораторних, індивідуальних та інших форм занять.

У структурі навчально-виховної роботи чітко простежуються логічні зв'язки між теоретичною і практичною підготовкою фахівців.

В основі різноманітних видів навчальної діяльності, в яких студенти беруть участь, лежать принципи навчання (науковості, систематичності й послідовності, творчої активності й самостійності, єдності теоретичної і практичної підготовки, професійної спрямованості та ін.).

Види семінарів, вимоги до їх організації та проведення.

Семінар (лат. *seminarium* – розсадник) – вид навчальних занять практичного характеру, спрямованих на поглиблене опрацювання теоретичного матеріалу. Семінарські заняття сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів, формуванню самостійності суджень, умінню обстоювати власні думки, аргументувати їх на основі наукових фактів. Вони сприяють оволодінню фундаментальними знаннями, допомагають розвивати логічне мислення, формувати переконання, оволодівати культурою толерантності, активно впливати на соціальне становлення особистості.

У практиці навчальної роботи виділяють три різновиди семінарських занять: просемінари, семінари, спецсемінари.

Практичне заняття (лат. *prakticos* – діяльний) – форма навчального заняття, в ході якої викладач організовує розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентами відповідно сформульованих завдань.

Лабораторне заняття (лат. *labor* – праця) – форма навчального заняття, за якого студенти під керівництвом викладача особисто проводять натурні або імітаційні експерименти чи досліди з метою практичної перевірки і підтвердження окремих теоретичних положень навчальної дисципліни, набувають практичних навичок роботи з лабораторним обладнанням, устаткуванням, вимірною апаратурою обчислювальною технікою, оволодівають методикою експериментальних досліджень у конкретній предметній галузі.

Індивідуальне навчальне заняття проводиться з окремими студентами з метою підвищення рівня їх підготовки та розкриття потенційних творчих здібностей. Цей вид занять організовується за окремим графіком з урахуванням індивідуального навчального плану студента.

Консультація (лат. *consultatio* – звертання за порадою) – форма навчального заняття, що передбачає надання студентам потрібної допомоги у засвоєнні теоретичних знань і виробленні практичних умінь і навичок шляхом відповіді викладача на конкретні запитання або

пояснення окремих теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування.

Колоквіум (лат. colloquium – розмова, бесіда) – це вид навчальної роботи, що передбачає з'ясування рівня засвоєння студентами знань, оволодіння вміннями й навичками з окремої теми чи розділу.

Питання для самостійної роботи:

1. Поясніть сутність поняття “форми організації навчання”.
2. Охарактеризуйте розвиток і становлення організаційних форм навчання.
3. Означте типологію й характеристику методів навчання.
4. Визначте сутність академічної лекції в системі професійної підготовки студентів.
5. В чому полягає сутність технології і техніки підготовки академічної лекції?
6. Наведіть дидактичні основи семінарських, практичних, лабораторних, індивідуальних та інших форм занять.

Тема 5. Система аналізу й оцінювання навчальних досягнень студентів.

Мета вивчення: надати знання та практичні навички аналізу різних систем оцінювання навчальних досягнень студентів.

План лекції:

1. Значення і роль аналізу й оцінювання навчальних досягнень студентів.
2. Функції оцінювання навчальних досягнень студентів.
3. Принципи, види і методи аналізу й оцінювання навчальних досягнень студентів.
4. Методика проведення контрольних дій у вищій школі.
5. Модульно-рейтингова і кредитно-модульна технологія навчання й оцінювання навчальних досягнень студентів.

Література:

Базова

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. / С.С.Вітвицька – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 384 с.
2. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Туркот. – К.:Кондор, 2011. – 628 с.

Допоміжна

1. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи. Навч. пос. / А.І.Кузьмінський– К.: Знання, 2005. – 486 с.

2. Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Знання, 2005.

3. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. пос. З.І. Слєпкань. – К.: Вища шк., 2005.

Ключові поняття: оцінювання навчальних досягнень студентів, принципи, види і методи оцінювання навчальних досягнень студентів, методика контролю навчальних досягнень студентів, модульно-рейтингова технологія навчання, кредитно-модульна технологія навчання.

Основний зміст

Питання 1. Значення і роль аналізу й оцінювання навчальних досягнень студентів.

Контроль у вищій школі – це спосіб виявлення й оцінювання результатів спільної діяльності студента і викладача. Із низки функцій контролю головною є забезпечення зворотного зв'язку, під час якого з'ясовується ступінь відповідності досягнутих результатів функціонування навчальної системи прогнозованій меті. Контроль завжди пов'язаний з оцінюванням реалізації намічених завдань і планів.

Для того, щоб контроль був об'єктивним і дієвим, необхідна чітка визначеність норми, якою задаються умови успішності навчальної роботи та її очікувані результати. **Операційною формою контролю є перевірка – порівняння, співвідношення досягнутих результатів із заданими нормами.**

Трактування рівня відношення досягнутого до прогнозованого прийнято називати **процесом оцінювання**, а зафіксований у певній системі вимірювання (балах, інших цифрових чи словесних характеристиках) результат **є оцінкою**.

Питання 2. Функції оцінювання навчальних досягнень студентів.

Процес аналізу й оцінювання навчальної діяльності студентів передбачає реалізацію таких функцій: **виховної, розвивальної, навчальної, діагностичної, стимулювальної, коригувальної, прогностичної, контрольної.**

Навчальна функція виявляється в забезпеченні зворотного зв'язку як передумови підтримання дієвості й ефективності процесу навчання, в якому беруть участь два суб'єкти – викладач і студент.

Діагностична функція аналізу й оцінювання знань, умінь та навичок передбачає виявлення прогалин у знаннях студентів. Процес учіння має форму концентричної спіралі. Якщо на нижчих рівнях учіння трапилися прогалини, то буде порушена закономірність спіралевидної структури учіння.

Стимулювальна функція аналізу й оцінювання навчальної діяльності студентів зумовлюється психологічними особливостями людини, що виявляється в бажанні особистості отримати оцінку результатів своєї діяльності, зокрема навчальної.

Виховна функція полягає у впливі аналізу й оцінки навчальної діяльності на формування в студентів низки соціально-психологічних якостей: організованості, дисциплінованості, відповідальності, сумлінності, працьовитості, дбайливості й охайності, наполегливості та ін.

Розвивальна функція виявляється в тому, що студент, отримавши оцінку, відчуває бажання і потребу в активізації пізнавальної діяльності.

Коригувальна функція полягає у тому, що на основі виявленого рівня знань, умінь і навичок, утруднень, недоліків, причин неуспішності вживаються заходи щодо усунення прогалин у знаннях і компетенціях.

Прогностична функція – викладач отримує дані для оцінки результатів своєї праці, методики, для подальшого їх удосконалення.

Контрольна функція дає можливість визначити рівень знань, умінь, навичок і компетенцій студента, забезпечити об'єктивність оцінювання, підготуватися до засвоєння нового навчального матеріалу.

Питання 3. Принципи, види і методи аналізу й оцінювання навчальних досягнень студентів.

Аналіз оцінювання навчальної діяльності студентів має здійснюватися з дотриманням певних педагогічних вимог або таких принципів: **плановості, систематичності й системності, економічності, диференційованості, об'єктивності, відкритості й прозорості, тематичності.**

Залежно від дидактичної мети використовують різні види контролю за навчанням: **діагностичний, поточний, повторний, періодичний, тематичний, підсумковий.**

Діагностичний (попередній) контроль має бути спрямований на визначення рівня освітньої компетентності студентів з певної проблематики.

Поточний контроль передбачає перевірку якості засвоєння знань у процесі вивчення конкретних тем.

Повторний контроль спрямований на створення умов для формування умінь і навичок. Повторна перевірка якнайкраще сприяє переведенню знань з короткотермінової до довготривалої пам'яті.

Періодичний контроль передбачає за мету встановити, яким обсягом знань студенти володіють з тих або тих проблем стосовно вимог програми.

Тематичний контроль пов'язаний з перевіркою рівня знань, умінь та навичок в обсязі розділу чи теми конкретної навчальної дисципліни.

Підсумковий контроль має своїм завданням з'ясувати рівень засвоєння студентами навчального матеріалу в кінці семестру або після завершення вивчення дисципліни. Він проводиться, як правило, у формі заліків, екзаменів.

В історії розвитку вищої школи виокремилися такі основні методи аналізу й оцінювання знань, умінь та навичок: **усна, письмова, графічна, практична, тестова перевірка.**

Усна перевірка займає значне місце у вищих навчальних закладах. Техніка усної перевірки полягає в тому, що педагог ставить перед студентами запитання, вони мають дати на них відповіді, використовуючи слово.

Письмова перевірка порівняно з усною більш ефективна, оскільки протягом певного часу можна одночасно перевірити рівень володіння знань, умінь та навичок усіх студентів академічної групи.

Графічна перевірка спрямована на виявлення умінь і навичок студентів у процесі виконання ними різних видів графічних робіт.

Практична перевірка тісно пов'язана із залученням студентів до конкретної практичної діяльності, під час якої перевіряються вміння застосовувати знання на практиці, формувати уміння і навички.

Тестова перевірка все більше набуває поширення. Сутність цього методу полягає в тому, що студентам у певному дидактичному блоці визначають конкретні завдання (запитання), на які подані альтернативні відповіді. Студент має обрати правильну відповідь.

Питання оцінювання результатів навчальної діяльності студентів було і залишається доволі складним. Певну допомогу в його розв'язанні може надати усвідомлення взаємопов'язаних понять "**критерії оцінки**" і "**норми оцінки**".

Критерії оцінки – це ті параметри, відповідно до яких педагог оцінює навчальну діяльність.

Норми оцінки – це показники, на які опирається викладач при виставленні оцінки.

Під оцінкою успішності студентів розуміють систему показників, які відображають їх об'єктивні знання та вміння, тобто оцінку можна розглядати як визначення ступеня засвоєння знань, умінь та навичок відповідно до вимог, що пред'являються програмами.

Оцінка включає в себе бал, тобто цифрову або іншу символічну форму вираження та фіксації оцінювання успішності, оцінні судження – коротку характеристику результатів учіння, їх позитивних моментів та недоліків, емоційне ставлення. (Навести приклади систем оцінювання).

Питання 4. Методика проведення контрольних дій у вищій школі.

Традиційно домінантне місце в системі навчально-виховної роботи у вищих навчальних закладах України займають **екзамен та заліки**.

Кількість екзаменів та заліків з кожної навчальної дисципліни визначається навчальними планами. Процес перевірки й оцінювання знань, умінь і навичок студентів на екзаменах базується на таких принципах: достатньої обґрунтованості; єдності вимог; гуманізму; доброзичливості.

У процесі екзамену викладач має виявляти доброзичливість, тактовність, толерантність, увагу, співпереживання. Варто подякувати студентів за гарну відповідь. Якщо були недоліки у відповіді, виявлені певні прогалини, то ні в якому разі не варто вдаватися до критики особистості студента, не принижувати його гідність. Передусім треба аналізувати помилки, виявлені у процесі іспиту. Необхідно забезпечувати об'єктивність оцінювання навчальної роботи студента з конкретної дисципліни, враховуючи: обсяг знань; ступінь розуміння навчального матеріалу і рівень активності, логічного мислення; форму викладу навчального матеріалу; уміння застосовувати знання на практиці з проекцією на майбутню професійну діяльність; систематичність і старанність студента в процесі опрацювання змісту навчальної дисципліни впродовж семестру.

Таким чином, екзамен – складний процес підбиття підсумків пізнавальної діяльності. Він потребує від викладача високої педагогічної культури, майстерності, педагогічної техніки.

Важливе місце у навчальному процесі займають заліки. Їх кількість та порядок складання визначається навчальними планами. Заліки виставляють за результатами виконання студентами практичних завдань. Додаткове опитування є не обов'язковим. Ні в якому разі не можна перетворювати залік в екзамен.

Питання 5. Модульно-рейтингова і кредитно-модульна технологія навчання й оцінювання навчальних досягнень студентів.

Стосовно модульно-рейтингової системи варто виділити два основоположних поняття – “модуль” і “рейтинг”.

Модуль (лат. *modulus* – міра):

У педагогіці модуль – це функціональний вузол навчально-виховного процесу, довершений блок дидактично адаптованої інформації. Навчальний модуль – це цілісна функціональна одиниця, що оптимізує психосоціальний розвиток того, хто вчиться, і того, хто навчає.

Рейтинг (англ. *rating* – оцінка, порядок, класифікація) – термін, який означає суб'єктивну оцінку явища за заданою шкалою. За допомогою рейтингу здійснюється первинна класифікація соціально-педагогічних об'єктів за ступенем вираження спільної для них властивості. Одержані

при цьому дані звичайно мають характер порядкових шкал. Рейтингова система передбачає визначення рівня оволодіння студентами змістом навчального матеріалу модуля, цілісного курсу, сформованості умінь і навичок

Нинішній етап розвитку національної вищої освіти характеризується модернізацією і реформуванням, спрямованими на приєднання до Болонського процесу з метою входження в європейській освітній і науковий простір. **Болонський процес** – це здійснення структурного реформування вищої освіти, зміна освітніх програм, форм і методів навчання, контролю і оцінювання навчальних досягнень студента з метою підвищення якості освіти, спроможності випускників вищих навчальних закладів до працевлаштування на європейському ринку праці. Цей процес добровільний, полісуб'єктний, поліваріантний, відкритий, поступовий і гнучкий. Він ґрунтується на цінностях європейської освіти і культури і *не нівелює національні особливості освітньої системи України*. Його метою є прийняття зручних і зрозумілих градацій дипломів, ступенів і кваліфікацій, введення двоступеневої структури вищої освіти (бакалавр – магістр), використання єдиної системи кредитних одиниць (ECTS – Європейської кредитно-трансферної та акумулюючої системи) і додатків до дипломів, розробка, підтримка і розвиток європейських стандартів якості освіти, усунення наявних перепон для підвищення мобільності студентів, викладачів, науковців.

Кредитно-модульна організація навчання за своєю суттю є гуманістичною. Вона базується на засадах суб'єктно-суб'єктної, толерантної, партнерської педагогіки. Траєкторію свого навчання, індивідуальну програму своєї освіти визначає сам студент з допомогою викладача – тьютора (опікуна). Навчання має рівномірно розподілений, рівномірно напружений характер упродовж всього терміну перебування студента у вищому навчальному закладі. І найголовніше, ця система гарантує високу якість підготовки, а значить, убезпечує студента від професійної непридатності після завершення навчання.

Модульно-рейтингова, і кредитно-модульна система організації навчання, аналізу й оцінювання навчальної діяльності студентів – це важливий крок у напрямку інтенсифікації й оптимізації навчально-виховного процесу у вищій школі. Але вони потребують від науково-педагогічних працівників належної психолого-педагогічної підготовки, перебудови організаційних і методичних аспектів навчально-виховного процесу.

Питання для самостійної роботи:

1. Визначити роль аналізу й оцінювання навчальних досягнень студентів.

2. Охарактеризуйте функції оцінювання навчальних досягнень студентів.
3. Наведіть принципи, види і методи аналізу й оцінювання навчальних досягнень студентів.
4. Розкрийте методику проведення контрольних дій у вищій школі.
5. Охарактеризуйте модульно-рейтингову і кредитно-модульну технологію навчання й оцінювання навчальних досягнень студентів.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. ВИХОВАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ.

Тема 6. Закони, закономірності та принципи виховання студентів.

Мета вивчення: засвоїти закони, закономірності та принципи виховання студентів

План лекції:

1. Становлення та розвиток виховання.
2. Суть, зміст і завдання процесу виховання у вищому навчальному закладі.
3. Студент і студентська група як об'єкти педагогічного процесу.
4. Закони, закономірності та основні принципи виховання студентів.

Література:

Базова

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. / С.С.Вітвицька. – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 384 с.
2. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Туркот. – К.:Кондор, 2011. – 628 с.

Допоміжна

1. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи. Навч. пос. / А.І.Кузьмінський– К.: Знання, 2005. – 486 с.
2. Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Знання, 2005.
3. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. пос. З.І. Слєпкань – К.: Вища шк., 2005.

Ключові поняття: закони, закономірності, принципи виховання студентів, виховний процес у вищому навчальному закладі, студенти як об'єкт виховання.

Основний зміст

Питання 1. Становлення та розвиток виховання.

Поняття “виховання” розуміємо в широкому соціальному значенні слова, долучаючи до його змісту навчання, виховання, розвиток, формування і самовдосконалення особистості вихованця.

Колискою європейських систем виховання стала давньогрецька філософія.

У працях видатних грецьких мислителів Демокрита (бл. 460 – бл. 370 рр. до н.е.), Сократа (470 – 399 рр. до н.е.), Платона (427 – 347 рр. до н.е.), Аристотеля (384 – 322 рр. до н.е.) було чимало глибоких думок щодо виховання людини, формування її особистості.

Найяскравішим представником педагогіки початку XVII століття був Ян Амос Коменський. Усі його педагогічні твори пронизані думками про те, що людина є “найдосконалішим, прекрасним творінням”, “чудесним мікрокосмосом”; школа – “майстернею гуманності”, а виховання має враховувати закони природи, тобто бути природовідповідним. **В основі його педагогічної системи – принцип природовідповідності виховання.**

Прихильниця **теорії вільного виховання**, італійський педагог Марія Монтессорі (1870 – 1952) у творах “Метод наукової педагогіки, що його застосовують до виховання в “будинках дітей”, “Самовиховання і самонавчання в початковій школі” та в інших пропагувала теорію вільного виховання.

На той час у США та Англії набула поширення педагогіка прагматизму – педагогіка дії, основоположником якої був американський філософ і педагог Джон Дьюї (1859 – 1952).

Історія виховання східнослов'янських народів бере свій початок з глибини віків. На кожному етапі суспільного розвитку процес виховання мав свої особливості щодо мети, завдань, принципів, форм, методів, прийомів та засобів. Вони були пов'язані з особливостями державного устрою, політичної системи, рівнем розвитку продуктивних сил, національними інтересами та культурою, структурою суспільних і родинних відносин тощо.

У X – XI ст. у Київській Русі процес виховання базувався в основному на християнстві, значний вплив на нього мали народні, трудові й військові традиції, здобутки у пізнанні природи і формуванні вищої освіти на Заході та у Візантії. У цей час князь Володимир створив одну з перших шкіл, де навчали й виховували дітей знаті. Пізніше князь Ярослав розмістив цю школу в одному з приміщень Софійського собору. Там були також майстерня, у якій перекладали і переписували книги, та велика бібліотека.

В XI – XII ст. у головних містах Русі створюють школи “навчання грамоти”. Основними проблемами були питання розумового розвитку,

формування військово-фізичних, трудових навичок і вмінь, моральних якостей.

З початком татаро-монгольської навали розвиток освіти переривається, її відродження починається в основному на початку XV ст.

Першим навчальним закладом вищого типу стала Острозька академія. Школу-академію в Острозі відкрив князь Костянтин – Василь Острозький (1526 – 1608) за власні кошти у 1576 році.

Унаслідок злиття Київської братської та Лаврської шкіл 1632 року створено Києво-Могилянську академію, якою опікувався митрополит Петро Могила (1596 – 1647). Згодом на його честь названо цей заклад, що був одним з найавторитетніших вищих навчальних закладів Європи. За виховну роботу, окрім ректора, відповідав його помічник (префект).

Григорій Сковорода (1722 – 1794) – виразник ідей гуманізму і просвітництва, видатний діяч минулого, який збагатив українську педагогіку і шкільництво, духовну культуру України. **Метою виховання вважав формування (через самопізнання) мислячої, освіченої, чуйної людини. Основними принципами виховання називав принцип народності та природовідповідності.**

Тарас Григорович Шевченко (1814 – 1861) виховним ідеалом вважав людину з різнобічними знаннями і високими моральними якостями, здатну застосовувати знання в житті, цінувати мистецтво, пройняту любов'ю до праці.

Іван Франко (1856 – 1916) – титанічна постать велета українського педагогічного духу. Мету національного виховання української молоді вбачав у всебічній підготовці молодого покоління до досягнення найвищого ідеалу нації – досягнення власної державності, до творчої участі в розбудові рідної духовної та матеріальної культури, а через неї – до участі у всесвітній культурі.

Софія Русова (1856 – 1940) свою невтомну педагогічну, наукову і громадську діяльність спрямувала на розроблення концепції національної освіти й виховання. Українська національна школа, на її думку, має українськими засобами виховувати розумну працюючу людину, не відірвану від свого народу, а навпаки – пов'язану з ним повагою до всього свого, знаннями рідного доквілля.

Чималий внесок у розвитку вітчизняної педагогіки зробив письменник **Михайло Коцюбинський (1864 – 1913)** який упродовж 11 років працював учителем на Вінниччині Твори Михайла Коцюбинського для дітей сповнені глибокого соціального змісту і мають виховне значення.

Один із творців української освітньо-виховної системи **Григорій Ващенко (1878 – 1967)**. На його думку, **виховний ідеал має ґрунтуватися на християнській моралі та українській духовності.** Християнський виховний ідеал – образ ідеальної людини, на який має орієнтуватися педагог, враховуючи молоде покоління.

Відчутно збагатив світову педагогіку, передусім теорію виховання **Антон Макаренко** (1888 – 1939). Серед моральних якостей, які необхідно сформулювати у школярів, *А.С. Макаренко особливо важливим вважав виховання свідомої дисципліни, розглядаючи її в тісному зв'язку з вихованням волі, мужності й характеру. Він розробив також методичку дисциплінування: пояснення, переконання, громадська думка, авторитет старших, особистий приклад педагогів і батьків, добрі традиції, чіткий режим і розпорядок, різні форми заохочення і покарання (але в жодному разі не фізичні).*

Засновник гуманістичної, новаторської педагогіки, директор Павлівської середньої школи **Василь Сухомлинський** (1918 – 1970) – відомий автор педагогічних праць “Серце віддаю дітям”, “Народження громадянина”. Головною метою, якої має прагнути виховання, за Сухомлинським, *є всебічний розвиток особистості*. Цього можна досягнути, залучаючи вихованця до різних видів діяльності, постійно і систематично формуючи пізнавальні здібності.

Питання 2. Суть, зміст і завдання процесу виховання у вищому навчальному закладі.

Виховання – процес цілеспрямованого систематичного формування особистості, зумовленого законами суспільного розвитку, дією об'єктивних і суб'єктивних чинників.

Теорія виховання як розділ педагогічної науки має свій об'єкт і предмет.

Об'єкт виховання – процес формування особистості разом з її ставленням до суспільства, себе й інших людей, до праці. Деякі стосунки відповідають структурі психічних якостей особистості й охоплюють сферу її потреб, знань, почуттів, вольових дій і вчинків.

Предмет виховання – специфічні для виховання проблеми та явища: закономірності й принципи, зміст, технології, методи, прийоми та форми, спрямовані на реалізацію мети й завдань виховання.

Мета виховання – те, до чого прагне виховання. *Метою виховання в педагогіці традиційно вважають остаточний результат формування особистості*. Меті виховання підпорядковано все: зміст, організація, форми і методи.

Система актуальних виховних завдань розкривається через конкретні характеристики **основних напрямів виховання**.

Національне виховання – історично зумовлена і створена в народі сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної поведінки, спрямованих на організацію життєдіяльності молодого покоління, у процесі якої засвоюють духовну і матеріальну культуру нації, формується національна свідомість і досягають духовної єдності поколінь.

Розумове виховання – цілеспрямоване й систематичне управління розвитком розуму і пізнавальних здібностей через пробудження зацікавлення та інтелектуальної діяльності, озброєння знаннями, методами їх набуття і використання на практиці, розвиток культури розумової праці.

Моральне виховання – виховна діяльність вищого навчального закладу, спрямована на формування у студентів стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній діяльності.

Естетичне виховання – цілеспрямоване формування естетичних смаків та ідеалів особистості, розвиток її здібностей естетичного сприймання явищ дійсності і предметів мистецтва, а також до самостійної творчості в галузі мистецтва.

Фізичне виховання – цілеспрямоване й систематичне управління формуванням фізичного і психічного здоров'я особистості.

Трудове виховання – цілеспрямований процес формування творчої, працелюбної особистості, цивілізованого господаря своєї Батьківщини і під впливом соціального середовища, і в процесі трудового навчання, спрямованого на вироблення відповідних навичок та вмінь професійної майстерності, готовності до життєдіяльності в умовах ринкових відносин, гордості за свою професію.

Екологічне виховання – педагогічна діяльність, спрямована на формування у студентів екологічної культури.

Економічне виховання спрямоване на вироблення у студентів економічного мислення, бережливого ставлення до індивідуальної, колективної і суспільної власності, умінь застосовувати здобуті економічні знання у повсякденному житті та діяльності.

Правове виховання – виховна діяльність вищого навчального закладу, правоохоронних органів, спрямована на формування у студентів правової свідомості та навичок і звичок правомірної поведінки.

Антинаркогенне виховання студентів – педагогічна діяльність, спрямована на формування у студентства несприйнятливості до наркогенних речовин (тютюну, алкоголю, наркотиків), подолання звичок до вживання цих речовин у тих молодих людей, яким вони притаманні.

Види виховання. Їх класифікують за принципом змістового різноманіття виховних цілей і способів їх досягнення.

За інституційною ознакою виокремлюють сімейне, шкільне, позашкільне і конфесійне (релігійне), а також виховання за місцем проживання (общинне), виховання в дитячих, юнацьких організаціях і в спеціалізованих освітніх установах (дитячих будинках, школах-інтернатах).

Сімейне виховання – організація життєдіяльності дитини в умовах родини.

Шкільне виховання – організація навчальної діяльності й життя дітей в умовах школи, а також позанавчальна виховна робота, до якої належить підтримання шкільних традицій і свят, організація самоуправління.

Позашкільне виховання передбачає, щоб зазначені вище завдання розв’язували позашкільні освітньо-виховні установи, організації.

Конфесійне виховання реалізують за допомогою релігійних традицій та обрядів, залучення до системи релігійних цінностей і конфесійної культури, звернення до “серця”, до віри в божественне походження людини.

Виховання за місцем проживання – організація суспільно корисної діяльності людей за місцем проживання.

Отже, виховання студентів – процес творчий, зорієнтований на проблеми, пов’язані зі специфікою вищого навчального закладу, на особливості регіону.

Питання 3. Студент і студентська група як об’єкти педагогічного процесу.

Молоді люди, вступивши до вищого навчального закладу, **стикаються** з багатьма **труднощами**:

– дидактичними (новизна у процесі навчання, нові форми і методи організації навчання, відсутність необхідних навичок самостійної роботи тощо);

– соціально-психологічними (зумовлені входженням індивіда у нове середовище особливості самостійного життя, ведення власного бюджету і подолання можливих матеріальних труднощів тощо);

– професійними (невміння зорієнтуватися у професійній спрямованості процесу навчання; необхідність вчитися працювати з людьми; складність у формуванні організаторських вмінь і навичок тощо).

Ці труднощі студенти долають упродовж місяців, поступово пристосовуються до нових умов і спрямовують свої сили на здобуття знань.

Вищий навчальний заклад має докласти всіх зусиль для створення оптимальних умов для адаптації першокурсників.

Активізації пізнавальної діяльності студентів, їхньому вдосконаленню сприяє властивий старшому юнацькому віку оптимізм, який виявляється в почутті бадьорості і життєрадісному настрої, упевненості в собі, своїх можливостях, у переконаності в тому, що мрії здійсняться.

Унаслідок набуття нового соціального статусу (студент вищого навчального закладу) формується почуття відповідальності за свою поведінку, навчання і громадську роботу.

Навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі, а отже, розвиток особистості студента на різних курсах, має певні особливості.

На першому курсі відбувається адаптація колишнього абітурієнта до студентських форм колективного життя. Поведінці студентів притаманний високий ступінь конформізму (пасивне, пристосовницьке прийняття наявних порядків, правил, норм у поведінці). У першокурсників відсутній диференційований підхід до власних ролей.

Другий курс є періодом найнапруженішої навчальної діяльності студентів. У життя другокурсників інтенсивно входять усі форми навчання і виховання. Студенти отримують загальну підготовку, формуються їхні широкі запити і потреби. Процес адаптації до середовища здебільшого завершено.

На третьому курсі починається спеціалізація, поглиблюється інтерес до наукової роботи. У цей період звужується сфера інтересів особистості, становлення особистості визначається фактором спеціалізації.

На четвертому курсі студенти ознайомлюються зі спеціальністю в період навчальної практики. Їхній поведінці властивий інтенсивний пошук раціональних шляхів і форм спеціальної підготовки; відбувається переоцінка цінностей.

П'ятий курс – перспектива швидкого закінчення навчального закладу – формує чіткі практичні установки на майбутній вид діяльності. З'являються нові цінності, пов'язані з матеріальним і сімейним становищем, місцем роботи тощо. Студенти поступово відходять від колективних форм життя.

Керувати процесом формування майбутніх спеціалістів без знання та врахування їхніх особливостей неможливо. Слід зважати, що і до виховання студентів прийнятне золоте правило К.Д. Ушинського: *якщо хочете виховати людину у всіх аспектах, маєте вивчити її у всіх аспектах.*

Питання 4. Закони, закономірності та основні принципи виховання студентів.

Закони виховання дають змогу з'ясувати сутність виховного процесу, які відбивають його об'єктивні, внутрішні, суттєві та відносно стійкі зв'язки.

Закон соціальної зумовленості цілей, змісту, принципів і методів виховання. Виявляє об'єктивний процес визначального впливу суспільних відносин, соціального устрою на формування основних компонентів процесу виховання. Знання виявів цього закону у виховному процесі та їх врахування допомагає вихователям повно й оптимально перекласти соціальне замовлення з боку держави та суспільства на рівень педагогічних категорій.

Закон зумовленості виховання характером діяльності та спілкування вихованців. З'ясовує співвідношення між педагогічним керуванням і розвитком активності вихованців, як суб'єктів самовиховання, між способами організації виховного процесу та його результатами, тобто власне характер виховної та іншої діяльності вихованців має формувати гармонійно розвинуті особистості з менталітетом народу України, здатних ефективно реалізувати власні життєві настанови та здійснити свій життєвий шлях.

Закон цілісності та єдності процесу виховання. Виявляє співвідношення частини та цілого у виховному процесі, необхідність гармонійної єдності всіх його компонентів. Характер майбутньої професійної діяльності вихованців передбачає наявність у них комплексних духовних і професійних якостей.

Закон єдності і взаємозв'язку теорії та практики виховання. Розкриває співвідношення між змістом і методами виховання та майбутньою діяльністю вихованців, залежністю теорії виховання від сучасної соціальної практики. Зміст діяльності вихованців у сучасних умовах, здебільшого, має складний характер, накладає на їхню свідомість і психіку надзвичайно великі навантаження.

Отже, закони виховання – об'єктивні, внутрішні, суттєві та відносно стійкі зв'язки, які виявляються під час організації та здійснення виховного процесу. У цих законах простежуємо сутність процесу виховання.

Визначальна роль діяльності та спілкування у вихованні студентів – **формування особистості вихованця.**

Відомими є висловлювання Конфуція про те, що три шляхи ведуть до знання: *шлях міркувань* (найбагородніший), *шлях наслідування* (найлегший) і *шлях досвіду* (найважчий) чи Ж.-Ж. Руссо про те, що *справжнє виховання полягає не стільки в правилах, скільки у вправах.*

Цілісність процесу виховання студентів і взаємозалежність його компонентів. Ця закономірність вимагає враховувати в сучасній педагогіці досягнення психології, що потрібно відобразити в підручниках з педагогіки, обґрунтувати у змісті виховання, закласти в методиці різних освітньо-виховних систем.

Результати виховання залежать не лише від виховної діяльності, а й від реальних умов, взаємодії з ними в конкретних процесах і ситуаціях. Сенс цієї закономірності – у необхідності враховувати у виховній роботі різноманітні фактори формування особистості вихованця.

Поняття “принцип” має латинське походження, що означає **“початок, основа, підвалина”**. Принципи виховання є теоретичним узагальненням педагогічної практики, виникають із досвіду педагогічної діяльності, мають об'єктивний характер, безпосередню впливають із закономірностей виховання.

Принцип народності передбачає єдність загальнолюдських і національних цінностей; забезпечення національної спрямованості виховання; оволодіння духовними багатствами свого народу: мовою, традиціями, звичаями, національно-етнічною культурою; шанобливе ставлення до національних надбань тих народів, які мешкають в Україні.

Принцип цілеспрямованості, сутність якого – у підпорядкованості всієї виховної роботи загальній меті та ідеалам виховання у ВНЗ України, їх усвідомленні та сприйнятті вихователями і вихованцями, неприйняттю стихійності у вихованні, наявності перспективи у виховній роботі.

Принцип демократичності потребує подолання авторитарного стилю виховання; забезпечення співпраці науково-педагогічного працівника і студентів; врахування думки колективу й кожної особистості; виховання особистості як вищої природної та соціальної цінності; формування колективу на засадах доброї волі й прагнень його членів; загалом формування вільної особистості.

Принцип природовідповідності спрямований на врахування багатогранної природи студента, особливостей його анатомо-фізіологічного і психічного розвитку.

Принцип гуманізації передбачає створення оптимальних умов для інтелектуального і соціального розвитку кожного студента; виявлення глибокої поваги до людини; визнання природного права кожної особистості на свободу, соціальний захист і розвиток здібностей та вияв індивідуальності, на самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій, на створення соціально-психічного фільтра проти руйнівних впливів негативних чинників навколишнього природного і соціального середовища; виховання в молоді почуттів гуманізму, милосердя, добротності.

Принцип неперервності впливає з того, що виховання є багатогранним і багатофакторним процесом, який не обмежується ні часовими, ні віковими рамками, виховання починається з народження і триває впродовж усього життя.

Принцип індивідуалізації та диференціації вимагає враховувати у навчально-виховному процесі індивідуальні особливості фізичного, психічного і соціального розвитку особистості студента; застосування засобів впливу на студента, беручи до уваги його індивідуальні фізичні й соціально-психічні властивості; моделювання на основі індивідуальних потенцій групових та індивідуальних програм розвитку, стимулювання фізично-оздоровчої, проектно-практичної, навчально-пізнавальної, соціально-комунікативної та орієнтаційно-оцінної діяльності студентів.

Принцип єдності виховання і життєдіяльності виявляється в тому, що процес виховання – не відокремлена сфера діяльності інших людей, він є цілісною системою організації життєдіяльності дітей і дорослих у сім'ї, школі, на виробництві, у соціально-природному

середовищі; кожен компонент такої діяльності відповідним чином впливає на формування певних якостей особистості; організовуючи будь-який вид діяльності, необхідно дбати, щоб вона містила виховний потенціал.

Принцип етнізації передбачає наповнення виховання національним змістом, спрямованим на формування національної свідомості, гідності, характеру, почуттів тощо; вивчення традицій, звичаїв, обрядів свого народу.

Принцип послідовності й систематичності вимагає забезпечувати певний вплив на особистість студента з урахуванням його вікових можливостей і розвитку, поступово розширювати систему вимог до діяльності.

Принцип культуровідповідності передбачає невід'ємний зв'язок виховання з культурними надбаннями людства і, зокрема, свого народу: насамперед, знання загальнолюдських багатств у царині культури, особливостей розвитку та становлення національної культури і її взаємозв'язку із загальнолюдською, знання історії свого народу, його культури, а також забезпечення духовної єдності та спадкоємності поколінь.

Принцип суспільної спрямованості, сутність якого – використовувати у виховній роботі найкращі традиції виховання українського народу, систематично ознайомлювати студентів із суспільно-політичними подіями у країні та світі, залучати їх до активної участі в суспільному житті факультету, навчального закладу, держави загалом. Виховання студентів повинно мати суспільний характер і відповідати узагальненому взірцю суспільного ідеалу.

Загалом закони, закономірності та принципи виховання визначають логіку, зміст та організацію виховної роботи зі студентською молоддю. Знання цих організаційно-педагогічних засад виховання дає змогу створити його оптимальну архітектоніку, яка охоплює модель, алгоритм і технологію виховної діяльності педагога у вищому навчальному закладі.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте становлення та розвиток виховання в Україні й світі.
2. Розкрийте сутність перших виховних систем. Які особливості виховання часів Середньовіччя? Що було характерним для розвитку виховання у європейських країнах XVII – XVIII ст.?
3. У чому особливості розвитку виховних систем в Україні у XIX-XXст.?
4. Охарактеризуйте особливості виховання часів Київської Русі.
5. З'ясуйте суть, зміст і завдання процесу виховання у вищому навчальному закладі.

6. Визначте, що є об'єктами навчально-виховного процесу у вищій школі.

7. Дайте визначення та характеристику законів, закономірностей та основних принципів виховання студентів.

8. Розкрийте значення братських шкіл у розвитку педагогіки та виховання в Україні. У чому сутність козацького виховання? Проаналізуйте основні засади педагогічної системи К. Д. Ушинського.

Тема 7. Методи, форми і засоби виховного впливу на особистість студента, критерії вихованості студентів.

Мета вивчення: визначити методи, форми і засоби виховного впливу на особистість студента, критерії вихованості студентів.

План лекції:

1. Методи, форми і засоби виховного впливу на особистість студента.

2. Самовиховання студентів в умовах вищих навчальних закладів та його мотивація.

3. Індивідуально виховна робота зі студентами. Концепції виховної роботи з урахуванням особливостей і традицій навчального закладу. Діяльність куратора академічної групи.

Література:

Базова

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. / С.С.Вітвицька. – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 384 с.

2. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. / Т.І Туркот. – К.:Кондор, 2011. – 628 с.

Допоміжна

1. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи. Навч. пос. / А.І.Кузьмінський– К.: Знання, 2005. – 486 с.

2. Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005.

3. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. пос. / З.І. Слєпкань. – К.: Вища шк., 2005.

Ключові поняття: виховний вплив на особистість студента, методи, форми, засоби виховного впливу, Концепція виховання студентської молоді, індивідуальне виховання, куратор академічної групи, критерії вихованості студентів.

Основний зміст

Питання 1. Методи, форми і засоби виховного впливу на особистість студента.

Проблема вибору методів виховання надзвичайно складна. Не існує універсального чи універсальних методів виховання. Але їх удосконалення – необхідна умова будь-якого процесу виховання, і кожен науково-педагогічний працівник, у міру своїх сил і можливостей, вносить у розроблення загальних методів свої доповнення і зміни, що відповідають конкретним умовам виховного процесу.

Пошук оптимальних шляхів впливу на особистість завжди був актуальним для психолого-педагогічної науки, існували й існують різні підходи до класифікації методів виховання.

Однією з найпоширеніших є ***класифікація методів виховання*** В.О. Сластьоніна, згідно з якою розрізняють такі групи методів:

– методи формування свідомості особистості: бесіди, лекції, дискусії, переконання, навіювання, приклад;

– методи організації діяльності, спілкування, формування позитивного досвіду суспільної поведінки: привчання, педагогічна вимога, громадська думка, довір'я, тренування, створення виховних позицій, прогнозування;

– методи стимулювання діяльності й поведінки: гра, змагання, заохочення, покарання;

– методи самовиховання: самопізнання, самооцінка, саморегуляція.

В інших класифікаціях, окрім переконання, тренування, заохочення та покарання, ідеться також про навіювання. Залежно від функцій, які виконують методи виховання у формуванні особистості, їх поділяють на:

- 1) методи формування свідомості,
- 2) методи формування суспільної поведінки,
- 3) методи стимулювання діяльності й поведінки,
- 4) методи контролю й аналізу ефективності виховання (Ю.К. Бабанський).

Методи формування свідомості.

Це методи різнобічного впливу на свідомість, почуття і волю з метою формування поглядів і переконань. До них належать *бесіда, лекція, диспут і метод прикладу*.

Методи формування суспільної поведінки.

Передбачають організацію діяльності студентів та формування досвіду суспільної поведінки. До них належать: *педагогічна вимога, громадська думка, вправляння, привчання, доручення*.

Методи стимулювання діяльності і поведінки. Ці методи виконують функції регулювання і стимулювання поведінки та діяльності студентів. До них належать *змагання, заохочення і покарання*.

Методи контролю й аналізу ефективності виховання.

Їхнє завдання – з'ясувати результативність конкретних виховних заходів, виховної роботи в колективі загалом. До них належать: *педагогічне спостереження, бесіда, опитування (анкетне, усне), аналіз результатів діяльності студентів* тощо.

Суб'єктами виховання у вищих навчальних закладах вважають науково-педагогічних працівників, ректорат, працівників різних відділів, центрів, інститутів, факультетів, науково-педагогічні колективи кафедр, факультетів, інститутів і студентські колективи, а також педагогічне середовище вищого навчального закладу і навіть окремих студентів. Об'єктами виховання у вищому навчальному закладі є насамперед студенти, а також науково-педагогічні працівники та ін.

Алгоритм виховання у вищому навчальному закладі вказує на сувору його послідовність: аналіз фактичного стану справ для виявлення суперечностей у цілісному діяльнісно-виховному процесі й визначення шляхів їхнього розв'язання; планування ефективних виховних заходів та організація їхнього виконання для досягнення необхідного виховного впливу; створення умов для ефективного виховання у вищому навчальному закладі; оцінка результатів виховної діяльності на кафедрах і в середовищі та корекція всього діяльнісно-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

Перспективні завдання містять виховання стійких характеристик особистості. На кожному етапі виховання перспективні завдання конкретизують і уточнюють, зі зростанням рівня вихованості вони розвиваються й ускладнюються.

Середньотермінові завдання пов'язані з розв'язанням виховних проблем, актуальних для цього віку чи етапу.

Поточні (оперативні) завдання визначає вихователь, керуючись рівнем вихованості студентів і необхідністю конкретизації перспективних та середньотермінових завдань, потім добирає адекватні засоби виховання.

Питання 2. Самовиховання студентів в умовах вищих навчальних закладів та його мотивація.

Від вибору особистісних ціннісних орієнтацій та їх узгодженості залежать світогляд студента, його життєві принципи, переконання й професійна спрямованість, характер самоактуалізації, самореалізації і самоутвердження.

Самоактуалізація – постійне прагнення людини до повного виявлення і розвитку особистісних потенційних можливостей та до їх реалізації.

Самореалізація – свідома, цілеспрямована матеріально-практична, соціальна й духовна діяльність особи, скерована на реалізацію власних сил, здібностей, можливостей, життєвих настанов.

Самоутвердження – намагання утвердитися в певному соціальному статусі й соціальній ролі.

Самовиховання студента розуміють як організовану, активну й цілеспрямовану його діяльність, скеровану на систематичне формування й розвиток позитивних та усунення негативних якостей особистості відповідно до усвідомлених потреб і вимог суспільства, професійної діяльності, а також на реалізацію особистої програми розвитку.

Орієнтиром для студентів у плануванні процесу професійного самовиховання є *кваліфікаційна характеристика фахівця*, на основі якої слід вибудовувати програму індивідуальної самопідготовки до майбутньої професійної діяльності. Вимоги до сучасного фахівця мають відповідати потребам сьогодення.

Засоби самовиховання – сукупність предметів матеріальної і духовної культури, що їх використовують у виховному процесі для розв'язання конкретних завдань самовиховання.

Основні методи самовиховання: самопереконавання, самоспостереження, самоконтроль, самоаналіз, самозвіт, самонаказ, самопорівняння, самоорганізація життя та діяльності, самотренування, аутотренінг, наслідування прикладу, стимулювання самовиховання, самозаохочення, самоосуд, самопримус, самопідбадьорювання, самозобов'язання, самоінструктування, самонавіювання, самовправа, самокритика, самонагадування та ін.

Отже, неодмінною умовою дієвості керівництва самовихованням студентів є висока теоретична й методична підготовка всіх керівників та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів з питань самовиховання.

Питання 3. Індивідуально виховна робота зі студентами. Концепції виховної роботи з урахуванням особливостей і традицій навчального закладу. Діяльність куратора академічної групи.

В індивідуально-виховній роботі зі студентом провідним аспектом є проектування його особистості на зміст навчально-виховної діяльності та суспільного життя. Чимале значення має також інформація про те, чого хоче студент у житті, чого він чекає від навчання тощо.

Організація індивідуально-виховної роботи зі студентами передбачає:

– діагностику особистості студента (якостей, властивостей, мотивації, установок, особливостей та ін.);

– визначення близьких і перспективних цілей індивідуально-виховної роботи зі студентом;

– вироблення формуючих, розвивальних і корекційних заходів, спрямованих на усунення відхилень у поведінці студентів, розвиток інтелектуальної, емоційної та вольової сфер;

– здійснення впливу (вибір оптимальних форм, методів і прийомів психолого-педагогічного впливу та їхнє практичне застосування);

– аналіз досягнутих результатів виховного впливу на студента та корегування цілей індивідуально-виховної роботи з ним.

Позааудиторна виховна робота дає змогу надати процесові здобуття фаху особистісного забарвлення. Вона містить форми, які забезпечують удосконалення загальної педагогічної підготовки студентів.

Концепції виховної роботи з урахуванням особливостей і традицій навчального закладу.

Історично склалося, що виховну роботу в студентських групах здійснюють через інститут кураторів. Це управлінська ланка, яка взаємодіє з іншими в системі позааудиторної виховної роботи і забезпечує її організацію на рівні студентської академічної групи. Результатом діяльності куратора є те, що молода людина набуває соціального досвіду поведінки, формується її національна самосвідомість, ціннісні орієнтації і розвиваються індивідуальні якості особистості.

На посаду куратора академічної групи призначають провідного спеціаліста, досвідченого педагога. Обов'язкові умови призначення на посаду: стаж науково-педагогічної роботи у вищому закладі освіти (не менше двох років, з них у цьому ВНЗ – не менше року); обов'язкове викладання одного з лекційних курсів чи проведення семінарсько-практичних занять в академічній групі. Куратор, як правило, працює із конкретною академічною групою впродовж трьох – п'яти років.

Зміст діяльності куратора:

– формування в академічній групі державного підходу і відповідальності щодо розв'язання проблем навчально-виховного процесу;

– набуття молоддю соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу;

– спрямування інтелектуальної активності студентської молоді на обговорення найактуальніших проблем сьогодення, залучення до роботи в різних сферах наукової діяльності, проведення національно-культурної, просвітницької та організаційно-педагогічної роботи серед молоді, вивчення української мови та історії України;

– формування історичної пам'яті, національної свідомості та чіткої громадянської позиції;

– допомога студентам в оволодінні новим інтелектуальним баченням світу і визначенні свого місця в ньому, розвиток здібностей, їх повноцінна реалізація в різних видах діяльності;

– формування у студентській групі працездатності і відповідного ставлення до навчально-виховного процесу;

– забезпечення системно-цільового планування виховної роботи, формування у студентської молоді громадянської і соціальної активності через залучення її до різноманітної діяльності;

– постійна співпраця, співтворчість із студентським активом та органами студентського самоврядування, молодіжними творчими об'єднаннями, рухами, а також організація життєдіяльності колективів академічних груп, розвиток ініціативи, творчості, набуття організаторських знань, умінь і навичок;

– активне залучення студентів до управління навчально-виховним процесом;

– виховання у студентів зацікавлення і любові до праці;

– проведення виховної роботи зі студентами, які проживають у гуртожитку, сприяння організації їх здорового способу життя, розв'язання житлово-побутових проблем;

– постійна психолого-педагогічна діагностика рівня інтелектуального розвитку та моральної вихованості студентів, корегування виховного процесу;

– участь у роботі вченої ради університету, рад факультетів, засідань навчально-методичних, організаційно-виховних комісій, засідань кафедр під час обговорення питань, пов'язаних з роботою групи чи навчанням окремих її студентів;

– внесення пропозицій ректорату, деканам факультетів про матеріальне заохочення студентів та притягнення до відповідальності порушників навчальної дисципліни;

– залучення до виховного процесу батьків студентів.

Виконання означених завдань, функцій, реалізація змісту виховної роботи в академічній групі вимагає від куратора необхідного рівня підготовки, а також громадянської та моральної зрілості, любові до людей, певних знань основ педагогіки, психології та методики виховної роботи, конструктивних, організаторських, комунікативних, діагностичних та прикладних умінь.

Результатом виховної діяльності куратора має бути достатній рівень вихованості студентів.

***Вихованість** у педагогічному сенсі трактують як комплексну властивість особистості, для якої характерні наявність і рівень сформованості суспільно значущих якостей, що відображають мету виховання.*

***Ефективність виховання** – рівень досягнутих результатів порівняно з поставленою метою у процесі формування духовності, суспільно значущих якостей особистості.*

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте методи, форми і засоби виховного впливу на особистість студента.
2. Визначте мотиваційні механізми самовиховання студентів вищих навчальних закладів.
3. В чому полягає індивідуально виховна робота зі студентами?
4. Яким чином будуються концептуальні принципи виховної роботи?
5. Чи необхідно і яким чином врахувати особливості й традиції вищого навчального закладу при розробці Концепції виховання вищого навчального закладу?
6. Охарактеризуйте діяльність куратора академічної групи, вкажіть особливості його виховної діяльності в залежності від курсу навчання студентів.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. МЕТОДОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.

Тема 8. Методологічні принципи та методи організації педагогічного експерименту.

Мета вивчення: надати знання методологічних принципів та методів організації педагогічного експерименту.

План лекції:

1. Методологічні принципи проведення експерименту.
2. Взаємозв'язок методології, методів та методик.
3. Педагогічний експеримент та його види.
4. Загальна характеристика етапів експерименту.
5. Критерії науковості експерименту.
6. Етичні аспекти педагогічного дослідження.
7. Комп'ютерні технології та інструментарій дослідження.
8. Валідність та надійність результатів експерименту.

Література:

Базова

1. Колесников О.В. Основи наукових досліджень. 2-ге вид. випр. та доп. Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 144 с.
2. Лаврентьева Г.П., Шишкіна М.П. Методичні рекомендації з організації та проведення науково-педагогічного експерименту. – К.: ІТЗН, 2007. – 72 с.

Допоміжна

1. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи. Навч. пос. – К.: Знання, 2005. – 486 с.

2. Гончаренко С.У. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі. – Київ: Вища школа, 2003. – 323 с.

3. Загвязинский В., Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования. – 2-е изд., М.: Академия, 2005. – 208 с.

Ключові поняття: педагогічний експеримент, методологія експерименту, інструментарій дослідження, критерії науковості експерименту, етичні аспекти дослідження, валідність, надійність результатів експерименту.

Основний зміст

Питання 1. Методологічні принципи проведення експерименту.

Успіх науково-педагогічних досліджень значною мірою визначається розвитком методологічного апарату. Існують методологічні принципи, яких рекомендують дотримуватись у науково-методологічних дослідженнях.

Принцип детермінізму. Він полягає в тому, що психіка визначається способом життя і змінюється з його зміною. Психічний розвиток дитини визначається роллю навчання та виховання, ступенем сформованості мозку та нервової системи дитини, впливом попередніх етапів психічного розвитку.

Принцип об'єктивності. Полягає в обґрунтованості висновків за рахунок збору достатньої для цього кількості фактичного матеріалу, адекватності математичного апарату до завдань дослідження, перевірки отриманих висновків декількома методами, валідності обраних методик тощо.

Принцип єдності психіки та діяльності. Цей принцип означає, що свідомість та діяльність не протилежні одне одному, але й не тотожні. Вони утворюють єдність. Свідомість складає внутрішній план діяльності, її програму. Це слід розуміти так, що вивчати дітей, їх свідомість необхідно в діяльності – процесі їх навчання та виховання.

Принцип розвитку. Необхідно враховувати особливості віку, який передує досліджуваному, тенденції розвитку вікового етапу, що досліджується.

На основі загальних методологічних принципів будується будь-яке педагогічне дослідження. Виходячи з методологічних принципів та конкретних завдань визначають стратегію та загальні шляхи здійснення дослідження.

Питання 2. Взаємозв'язок методології, методів та методик.

Методологія науки – вчення про принципи, форми і методи наукового пізнання.

Методологічні засади педагогічного дослідження – це сукупність теоретичних концепцій, підходів, вчень, що існують в педагогічній та

психологічній науці з питання, що вивчається. Педагогічні теорії виступають науковим підґрунтям дослідження, основою пояснення головних явищ і закономірностей, зібраних фактів дослідження.

Вибір методів та методик конкретного дослідження відбувається у відповідності з методологічними принципами та на основі вибраних теоретичних вчень (методологічних засад).

Метод – спосіб побудови і обґрунтування педагогічного знання, являє собою цілеспрямовану послідовність операцій або дій, що впорядковані згідно певним чином заданої сукупності прийомів або правил.

Процедура у педагогічному дослідженні полягає у виявленні і точній фіксації послідовності кроків в процесі тестування учасників в кожній групі, що стає предметом дослідження. Складається чіткий конструктивний опис кожної процедури, який при необхідності надається учасникам дослідження.

Інструментарій діагностичний – охоплює тести, анкети, бесіди, інтерв'ю, що використовуються в процесі дослідження, а також засоби їх здійснення та реалізації.

Технологія педагогічного дослідження – система (послідовність) взаємопов'язаних методологічних, методичних та організаційно-технічних процедур, спрямованих на отримання достовірних висновків щодо педагогічного процесу або явища, яке досліджується.

Методика – це сукупність взаємопов'язаних методів, спеціально підібраних відповідно до цілей та завдань дослідження.

Педагогіка має два основних методи отримання наукових фактів для подальшого аналізу – спостереження та експерименту, які мають різноманітні модифікації.

Спостереження – цілеспрямоване та планомірне сприйняття педагогічних явищ, результати яких фіксуються експериментатором. Спостереження стає методом педагогічного дослідження лише тоді, коли воно не обмежується описом фактів, які існують, а пояснює їх психолого-педагогічну природу. Сутність спостережень – в науковому тлумаченні фактів, а не в їх реєстрації.

Педагогічний експеримент є комплексним методом і тому передбачає поєднання методів спостереження, бесіди, анкетування, створення спеціальних ситуацій тощо на всіх етапах кожного з видів експерименту.

Підбір методів залежить від виду та мети експерименту. Ретельний вибір та реалізація методів дослідження визначає успіх у досягненні цілей експерименту.

Питання 3. Педагогічний експеримент та його види.

Експеримент – метод збору педагогічних фактів в спеціально створених умовах, що дають можливість вивчення та перевірки педагогічних впливів згідно проблеми дослідження.

Розрізняють два види експерименту: лабораторний та природний. Характерною ознакою **лабораторного експерименту** є те, що його проводять в лабораторних умовах, тобто за допомогою спеціальної апаратури, а дії піддослідного визначаються інструкцією (піддослідний знає, що над ним проводять експеримент, але, як правило, не знає, в чому сутність експерименту, що конкретно досліджується, з якою метою).

Природний експеримент за своїм задумом повинен виключати ту напругу, яка виникає у піддослідного, який знає, що над ним проводять експеримент. В основному діяльність піддослідних вивчається в наближеному до життя оточенні, звичних формах діяльності. Експериментатор намагається перевести дослідження в повсякденне життя, спрямовуючи педагогічний процес у школі або виховний процес у дитячому садку у відповідності до завдань експерименту.

Питання 4. Загальна характеристика етапів експерименту.

Можна виокремити основні етапи проведення експерименту:

1. Підготовчий етап проведення експерименту.
2. Дослідницький етап, що охоплює констатувальний, формувальний та контрольний експеримент.
3. Обробка даних дослідження.
4. Інтерпретація даних дослідження та формулювання висновків.
5. Впровадження результатів експерименту.

Підготовчий етап передбачає послідовність кроків вивчення стану розвитку галузі освіти на етапі проведення дослідження, виявлення актуальних проблем, які вимагають вирішення за допомогою експерименту, постановку проблеми дослідження, визначення предмету і об'єкту дослідження, вивчення науково-методичної літератури з проблеми дослідження; визначення цілей і завдань, побудова гіпотез, конструювання плану-програми експерименту; пошук шляхів розв'язання проблеми: підбір методів, розробка методики (у відповідності з методологічними принципами).

Дослідницький етап чітко розподіляється на три стадії: констатувальний, формувальний та контрольний експеримент, кожний з яких має свої конкретні цілі.

Констатувальний експеримент направлений на встановлення фактичного стану та рівня тих чи тих психолого-педагогічних особливостей контингенту на момент проведення дослідження, наприклад, здійснення діагностики наявного стану психічного розвитку дітей.

Формувальний експеримент спрямований на вивчення психолого-педагогічного явища безпосередньо в процесі спеціально організованого експериментального навчання та виховання, активного формування тих чи інших психолого-педагогічних особливостей.

Контрольний експеримент проводиться після того, як отримані результати формувального експерименту з групою дітей такого ж віку, які знаходяться в подібних умовах навчання та виховання, але з ними не проводили формувальний експеримент (Застосовується та сама методика, що і в констатувальному експерименті). Його мета полягає в порівнянні отриманих результатів з результатами формувального експерименту.

Обробка даних дослідження. Даний етап передбачає застосування математичного апарату – використання різних статистичних прийомів, формул, способів кількісних розрахунків та основних положень теорії ймовірностей з метою узагальнення, зведення в систему, виявлення прихованих закономірностей серед кількісних показників, що отримані в ході експерименту. Методи статистичної обробки дають можливість зробити висновки про достовірність здобутих результатів стосовно підтвердження гіпотези, що була висунута на початку.

Інтерпретація даних дослідження та формулювання висновків. Полягає у витлумаченні одержаних результатів на ґрунті психологічних або педагогічних теорій, їх наукове обґрунтування, встановлення закономірностей та тенденцій явища, яке досліджується, формулювання висновків стосовно підтвердження або спростування гіпотези.

Впровадження результатів експерименту. Результати даного етапу висвітлюються в окремому підрозділі (параграфі), в якому треба показати, яке практичне застосування мають отримані висновки, які шляхи є для їх впровадження у практику.

Питання 5. Критерії науковості експерименту.

Існують **загальні вимоги** щодо проведення науково-педагогічного експерименту.

1. Наявність педагогічного колективу, що має готовність і бажання до експериментальної роботи та впровадження у практику інновацій.

2. Наявність у експериментатора гіпотези, яка спрямована на отримання нового результату, що сприятиме підвищенню ефективності педагогічного процесу.

3. Забезпечення педагогічного процесу всім необхідним для регулювання педагогічних впливів та фіксації їх наслідків.

4. Дотримання правила не нашкодити здоров'ю дитини, її розвитку, виконання вимог, які висуваються навчальним планом та програмою.

5. Прагнення до наукової чесності, добросовісності у зборі та інтерпретації фактів, достовірності в формулюванні висновків.

6. Доброзичливе ставлення до дітей та встановлення стосунків довіри з адміністрацією, батьками та дітьми з метою забезпечення атмосфери творчості, взаємодопомоги для ефективного проведення експерименту.

Питання 6. Етичні аспекти педагогічного дослідження.

Етичні вимоги до організації та проведення психолого-педагогічних досліджень – це необхідні складові професійної культури дослідника. Виходячи з того, що Україна є учасником Європейського освітньо-наукового простору (Болонський процес), необхідність дотримання світових стандартів щодо проведення психолого-педагогічних досліджень стає особливо актуальною. Тому етичним аспектам у сучасних дослідженнях повинна надаватися особливо ретельна увага.

В світі на наш час етичні принципи та вимоги, які стосуються організації етичного аспекту досліджень, досить ґрунтовно розроблені і закріплені у відповідних документах, що набули широкого визнання. Основні етичні положення, що стосуються численних аспектів, етапів та рівнів організації психологічного експерименту, викладені в Етичному кодексі АПА (Американської психологічної асоціації). Тому вважається доцільним та корисним для дослідника ознайомитись з цим документом ще на початкових етапах дослідження.

Стандарти АПА містять рекомендації щодо реалізації ефективного планування дослідження; аналізу наслідків та мінімізації можливих ризиків; відповідальності щодо захисту особистої інформації та об'єктивного інформування піддослідних про цілі та можливі наслідки дослідження; подання достовірної інформації про отримані результати; форми та шляхи подання результатів та інші аспекти.

Питання 7. Комп'ютерні технології та інструментарій дослідження.

В основних своїх рисах сучасний експеримент суттєво відрізняється від того, яким він був у недалекому минулому, набуває нових форм, засобів реалізації, більш чіткої та уніфікованої структури. Особливу роль відіграють в цьому контексті новітні інформаційні технології, серед яких – тестові технології автоматичного збору та обробки даних, системи статистичного аналізу даних, Інтернет-технології пошуку та дистанційної обробки інформації, засоби зберігання даних, презентації результатів та інші.

Комп'ютерні технології можуть бути ефективно застосовані на етапі підготовки експерименту, дослідницькому етапі, та етапі аналізу та інтерпретації даних дослідження, а також впровадження.

На *підготовчому етапі* здійснення експерименту інформаційні та *Інтернет-технології* можуть бути ефективно застосовані за наступними напрямками:

- для пошуку довідкової, наукової, навчально-методичної літератури;
- для пошуку інформації щодо тестів, методик, педагогічних технологій;
- для пошуку наочно-демонстраційних матеріалів;
- для підготовки друкованих матеріалів, документації, наочно-демонстраційного матеріалу, бланків анкет, протоколів;
- для створення відеокліпів, анімацій, звукового супроводу, інших мультимедіа-матеріалів, що можуть бути використані в ході експерименту.

На *дослідницькому етапі* за допомогою комп'ютера може здійснюватись збір, подання та обробка даних.

На *етапі обробки даних* відповідне програмне забезпечення дає можливість візуалізувати закономірності в даних, застосовувати засоби програмування. Для обробки даних можуть бути розроблені власні комп'ютерні програми. Може бути застосований апарат СУБД (систем управління базами даних) тобто готовий програмний продукт, що містить засоби обробки та подання даних.

На основі результатів обробки даних можуть бути виявлені деякі закономірності, що можна подати за допомогою графіків, таблиць, діаграм. Це – так званий первинний аналіз даних. Для подання закономірностей можуть бути використані засоби офісного програмного забезпечення (WORD, EXCEL), комп'ютерних презентацій (POWER POINT), а також спеціалізоване програмне забезпечення для візуалізації даних, наприклад, на сайті Visualizing Statistical Concepts.

На *етапі статистичного аналізу та інтерпретації результатів* даних за допомогою пакетів прикладних програм здійснюється статистична обробка результатів дослідження, аналіз та інтерпретація, встановлення валідності та надійності висновків.

З метою статистичної обробки може бути розроблена спеціальна комп'ютерна програма, призначена для цілей конкретного експерименту, або використане готове програмне забезпечення. Функції статистичного аналізу входять до складу пакетів прикладних програм (наприклад, MATHLAB, STATISTICA, SPSS та інші).

В цілому використання комп'ютера для подання та обробки даних дає можливість зробити дослідження більш коректним, валідним, надійним. Сучасний процес навчання відбувається фактично в комп'ютерно-орієнтованому середовищі, комп'ютер стає необхідним атрибутом опанування будь-якого предмету, навіть не пов'язаного прямо з

інформаційними технологіями. З'являється дедалі більше досліджень з впровадження новітніх засобів та технологій у навчання.

На **етапі впровадження** також можуть бути ефективно застосовані комп'ютерні технології. В результаті дослідження може бути розроблено дистанційний навчальний курс, електронний підручник або комп'ютерний засіб навчання. Створення сайтів експерименту, проведення форумів з питань експерименту дає можливість стеження за процесом впровадження, керування функціонуванням об'єкту впровадження, встановлення зворотного зв'язку, поширення інформації щодо результатів впровадження та подальших досліджень.

Питання 8. Валідність та надійність результатів експерименту.

Валідність та надійність вимірювань, що застосовуються під час проведення експерименту, є важливими характеристиками дослідження, що стосується точності та коректності вимірювального інструментарію.

Вимірювання деякої ознаки є валідним (valid – значущий, цінний), якщо воно вимірює справді ту ознаку, для якої призначено. Свідчення валідності деякого методу як правило отримується із інших джерел, наприклад, шляхом порівняння його з іншим методом, що вже визнаний. Виокремлюють два типи валідності результатів експерименту – внутрішня (internal) і зовнішня (external).

Експеримент є надійним (reliable), якщо висновки, отримані в результаті, – не випадкові тобто мають здатність підтверджуватись при повторних випробуваннях або коли, наприклад, інший експериментатор здійснить цей експеримент за аналогічних (тих самих) умов.

Питання для самостійної роботи:

1. Означте методологічні принципи проведення педагогічного експерименту.
2. В чому існує взаємозв'язок методології, методів та методик педагогічного експерименту?
3. В чому сутність педагогічного експерименту?
4. Яка послідовність етапів педагогічного експерименту?
5. Дайте визначення критеріїв науковості педагогічного експерименту.
6. Охарактеризуйте етичні аспекти педагогічного дослідження.
7. Дайте визначення інструментарію дослідження.
8. Яким чином застосовуються комп'ютерні технології в педагогічних експериментах?
9. Дайте означення таких понять як валідність та надійність результатів експерименту.

Тема 9. Етапи підготовки та проведення педагогічного експерименту.

Мета вивчення: ознайомитися з етапами підготовки та проведення педагогічного експерименту.

План лекції:

1. Підготовчий етап проведення експерименту.
2. Дослідницький етап.
3. Математична обробка даних дослідження.
4. Інтерпретація даних та формулювання висновків.
5. Впровадження результатів експерименту.

Література:

Базова

1. Колесников О.В. Основи наукових досліджень. 2-ге вид. випр. та доп. Навч. пос. / О.В. Колесников. – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 144 с.
2. Лаврентьєва Г.П. Методичні рекомендації з організації та проведення науково-педагогічного експерименту / Г.П. Лаврентьєва ., М.П. Шишкіна. – К.: ПТЗН, 2007. – 72 с.

Допоміжна

1. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи. Навч. пос. / А.І.Кузьмінський– К.: Знання, 2005. – 486 с.
2. Гончаренко С. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі / С. Гончаренко – Київ: Вища школа, 2003. – 323 с.
3. Загвязинский В., Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования. – 2-е изд./ В. Загвязинский, Р.Атаханов. – М.: Академия, 2005. – 208 с.

Ключові поняття: етапи провеження педагогічного експерименту, обробка даних дослідження, формулювання висновків експерименту, впровадження результатів експерименту.

Основний зміст

Питання 1. Підготовчий етап проведення експерименту.

Основи підготовки, успішного проведення, проектування та планування, досягнення цілей експерименту закладаються на першому етапі. Головним змістом підготовчого етапу є розробка науково-методичних засад експерименту, його методологічного інструментарію. Значення підготовчого етапу важко переоцінити. Він має власну структуру і в свою чергу розпадається на низку важливих складових.

1. *Постановка наукової проблеми.* Передбачає виявлення нез'ясованості, невизначеності, не розробленості питання, що цікавить, і відбір цього питання як головного, постановка його в центр вивчення.

2. *Вибір теми дослідження.* Необхідно виявити, якому питанню, проблемі буде присвячено дослідження.

3. *Вивчення психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження.* Це необхідно для того, щоб з'ясувати, як висвітлена тема дослідження в наукових джерелах, хто із дослідників цим питанням займався, виявити ступінь розробки даного питання в літературі.

4. *Визначення мети експерименту.* Оскільки експеримент – це наукове дослідження (і цим він відрізняється від опису педагогічного досвіду), то при його проведенні треба дотримуватись всіх тих етапів, які характерні взагалі для наукового дослідження.

5. *Визначення предмету і об'єкту дослідження.*

6. *Методологічна основа дослідження* – це ті основні теорії, положення, концепції, на яких має будувати свій експеримент дослідник, робити висновки, ґрунтувати гіпотезу.

7. *Формулювання гіпотези.* Гіпотеза є науково обґрунтованим припущенням про те, як, яким шляхом можна ефективно отримати бажаний результат.

8. *Підбір методів та розробка методики.*

9. *Вибір експериментальної бази дослідження.*

Після закінчення підготовчого етапу, коли визначено цілі, завдання, сформульовано гіпотезу, визначено, як буде проводитись збір наукових фактів, необхідно скласти план-програму експерименту, в якій продумати головні завдання експерименту, етапи їх реалізації та термін виконання.

Питання 2. Дослідницький етап.

Констатувальний експеримент.

На цьому етапі різними засобами вивчають матеріал, збирають попередні відомості, використовуючи спостереження, анкети, тести, описують умови, які передують виникненню факту, що досліджується. Як правило, в результаті цього етапу дослідник починає орієнтуватись в матеріалі, встановлює необхідні контакти з піддослідним. Експериментатор осмислює гіпотезу та поглиблює уявлення про сутність психолого-педагогічних фактів, які мають бути перевірені та підтвержені у подальшому вивченні.

Результатом констатувального експерименту є заповнені даними протоколи спостережень, статистично опрацьовані результати, що подані у вигляді таблиць, графіків, висновки стосовно “життєздатності” гіпотези та уточнена гіпотеза.

Формувальний експеримент.

Особливістю цього етапу є активне формування явища, що вивчається в процесі спеціально організованого експериментального навчально-виховного процесу. На цьому етапі в повній мірі розгортається реалізація методики.

Результатом формувального експерименту є: заповнені даними протоколи спостережень, статистично опрацьовані результати, що подані у

вигляді таблиць, графіків, висновки стосовно подальшого уточнення гіпотези, поглиблене формулювання гіпотези.

Контрольний експеримент.

Під час експерименту створюється контрольна група піддослідних з метою порівняння рівня розвитку дітей цієї групи, з дітьми з тієї групи, де проводився формувальний експеримент. Метою порівняння є виявлення результатів формувального впливу. Особливу увагу треба звернути на те, щоб діти в контрольній та експериментальній групах були в рівних умовах – такого ж віку, виховувались в подібному середовищі тощо. Крім того, кількість зібраного матеріалу повинна бути достатньою для подальшої статистичної обробки.

Результатом контрольного експерименту є: заповнені даними протоколи спостережень, статистично опрацьовані результати, що подані у вигляді таблиць, графіків, висновки стосовно підтвердження або відкидання гіпотези, повне формулювання гіпотези.

Питання 3. Математична обробка даних дослідження.

Можна виокремити етапи математичної обробки даних дослідження. Вибір математичного апарату обмірковується та визначається ще на початкових етапах дослідження.

1) Після постановки проблеми та вибору гіпотези необхідно скласти математичну модель досліджуваного явища. Моделювання дає змогу виявити найбільш суттєві риси об'єкту або явища, що вивчається, відібрати систему показників, що характеризують об'єкт вивчення;

2) Визначитися стосовно способу збору даних: чи буде обстежуватись вся генеральна сукупність піддослідних, чи буде застосовуватись вибірковий метод обстеження. У випадку використання вибіркового методу визначається також, яким приблизно буде об'єм вибірки (чи буде застосований метод малих вибірок, чи середніх);

3) Наступним етапом є вибір статистичного апарату обробки даних дослідження;

4) Заключним етапом є вибір комп'ютерного інструментарію обробки, та подання в узагальненому вигляді результатів дослідження.

Статистичні методи дають можливість довести, що отримано дійсно не випадкові результати і підтвердити існування виявлених залежностей.

Питання 4. Інтерпретація даних та формулювання висновків.

На кожному етапі проведення експерименту дослідник намагається осмислити отримані статистичні результати, проаналізувати закономірності у відповідності до існуючих теоретичних положень та практики, визначити практичне значення цих результатів. Але після того, як вже отримані всі дані, необхідно спробувати встановити зв'язки між закономірностями, виявити нові відомості, зробити узагальнення.

Результати педагогічного дослідження у порівнянні з уже відомими в науці даними виконують різні функції – уточнюють або розширюють окремі теоретичні чи практичні положення навчально-виховного процесу чи методики вивчення, одержані результати можуть також відкривати нові аспекти досліджуваної проблеми, виокремлювати нові елементи, не відомі раніше.

Питання 5. Впровадження результатів експерименту.

На етапі завершення дослідження та підведення підсумків необхідно чітко і конкретно визначити роль отриманих результатів для практики. Треба показати, для якої саме ділянки науки чи практики можуть бути корисні висновки дослідження і якою мірою нові знання можуть викликати позитивні зміни, які наслідки можуть бути досягнуті при впровадженні результатів. До практичних результатів дослідження відносяться конкретні методичні вказівки, рекомендації щодо навчання, виховання, інших видів педагогічної діяльності. Тобто результат дослідження має бути поданий так, щоб його можна було використати в науковій практичній діяльності.

Наприклад, на основі дослідження може бути зроблена заява у пресі, стаття в науково-популярному журналі, виступи по радію, по телебаченню – це буде популяризація. Необхідно виступати з доповідями за результатами дослідження на науково-практичних семінарах, конференціях, можна видати методичні рекомендації, розробити спецкурс по своїй проблемі для студентів педагогічних вузів, розробити та подати пропозиції для включення в стандарти загальної освіти, методики для впровадження нової технології в навчально-виховний процес.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте підготовчий етап проведення експерименту.
2. В чому сутність дослідницький етап експерименту?
3. Чи обов'язково застосовувати математичний апарат для обробки даних дослідження?
4. В чому сутність обробки даних дослідження?
5. Яким чином формулюються висновки проведеного експерименту?
6. В чому полягає робота дослідника по впровадженню результатів експерименту?

Методичні рекомендації щодо самостійного вивчення навчальної дисципліни

Вступ.

Завдання освіти в кожній країні визначаються особливостями й перспективами її соціально-економічного розвитку та загальносвітовими процесами й тенденціями. Народ України будує суверенну, демократичну, правову державу. Система освіти є в ній провідним соціальним інститутом, від діяльності якого багато в чому залежать успіхи цього будівництва.

“Освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями”.

Вища професійна школа займає особливе місце в системі освіти України. Вона є акумулятором інтелектуального багатства суспільства й рушієм соціально-економічного прогресу.

Передумовою утвердження розвинутого громадянського суспільства, наголошується в Національній доктрині розвитку освіти, є підготовка освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання.

Державна політика в галузі вищої освіти, крім опори на загальноосвітні принципи, ґрунтується на власних специфічних положеннях:

- сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя;
- доступності вищої освіти;
- незалежності здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім вищих духовних навчальних закладів);
- міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи;
- наступності процесу здобуття вищої освіти;

– державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної та педагогічної діяльності;

– державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів вищим навчальним закладам, що провадять таку діяльність;

– сприяння здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти;

– відкритості формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою.

Вищі навчальні заклади здійснюють підготовку фахівців за такими ступенями вищої освіти: молодший бакалавр; бакалавр; магістр; доктор філософії; доктор наук.

Мета – ознайомлення із загальними засадами педагогіки вищої школи, дидактикою вищої школи, методологією і методами виховання у вищій школі, методологією науково-педагогічних досліджень; оволодіння знаннями, уміннями й навичками і формування компетентності здобувачів вищої освіти до проведення науково-педагогічних досліджень.

Завдання – поглиблення, розширення, інтеграція знань з педагогіки, педагогічної майстерності, навчально-виховних технологій; практичне опанування здобувачами вищої освіти різними формами організації навчального і виховного процесів у вищих навчальних закладах; відповідального ставлення до виконання професійних обов'язків; прагнення постійно займатися самонавчанням, саморозвитком, самовдосконаленням.

**Методичні рекомендації щодо
самостійного вивчення змістових модулів**

**ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ.**

Тема 1. Сучасна вища школа в освітній системі України.

Державна політика у сфері вищої освіти. Рівні та ступені вищої освіти. Стандарти освітньої діяльності та вищої освіти. Система забезпечення якості вищої освіти. Основні завдання та принципи діяльності вищого навчального закладу.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте державну політику у сфері вищої освіти.
2. Роз'ясніть рівні та ступені вищої освіти.
3. Надайте характеристику стандартам освітньої діяльності та вищої освіти.
4. Охарактеризуйте систему забезпечення якості вищої освіти.
5. В чому полягають основні завдання та принципи діяльності вищого навчального закладу?

Література:

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. / С.С.Вітвицька – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 384 с.
2. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Туркот. – К.:Кондор, 2011. – 628 с.
3. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи. Навч. пос. / А.І.Кузьмінський– К.: Знання, 2005. – 486 с.
4. Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005.
5. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. пос. З.І. Слєпкань. – К.: Вища шк., 2005.

Тема 2. Особливості діяльності та педагогічна культура викладача вищої школи.

Особливості діяльності викладача вищого навчального закладу. Професійно-педагогічне спілкування й типологія особистості викладача вищої школи. Сутність, складові та зміст педагогічної культури викладача вищого навчального закладу. Педагогічна техніка, особливості її прояву в діяльності викладача вищої школи.

Питання для самостійної роботи:

1. В чому полягають особливості діяльності викладача вищого навчального закладу?
2. Охарактеризуйте стилі педагогічного спілкування за В.А. Кан-Каликом.
3. В чому полягає сутність, складові та зміст педагогічної культури викладача вищого навчального закладу?
4. Дайте визначення поняття “Педагогічна техніка” і які вимоги до неї ставляться, особливості її прояву в діяльності викладача вищої школи.

Література:

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. / С.С.Вітвицька – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 384 с.
2. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Туркот. – К.:Кондор, 2011. – 628 с.
3. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи. Навч. пос. / А.І.Кузьмінський– К.: Знання, 2005. – 486 с.
4. Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмельюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005.
5. Слепкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. пос. З.І. Слепкань. – К.: Вища шк., 2005.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ДИДАКТИКА ВИЩОЇ ШКОЛИ.

Тема 3. Теоретичні засади навчально-виховного процесу у вищій школі.

Предмет і об’єкт дидактики вищої школи. Сутність і методологічні засади навчання. Структура процесу оволодіння знаннями, уміннями й навичками, формування компетентності. Мотиви навчання. Типи навчання, їх характеристика. Інтенсифікація навчально-виховного процесу. Закони навчання, їх сутність. Загальні закономірності навчально-виховного процесу. Принципи навчання у вищій школі.

Питання для самостійної роботи:

1. Дайте визначення предмету і об’єкту дидактики вищої школи.
2. В чому полягає сутність і методологічні засади навчання?
3. Наведіть структуру процесу оволодіння знаннями, уміннями й навичками, формування компетентності.
4. В чому полягають мотиви навчання?
5. Охарактеризуйте типи навчання та дайте їх характеристику.

6. В чому полягає сутність інтенсифікація навчально-виховного процесу?

7. Охарактеризуйте закони навчання.

8. Охарактеризуйте закономірності навчально-виховного процесу.

9. Надайте характеристику принципів навчання у вищій школі.

Література:

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. / С.С.Вітвицька – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 384 с.

2. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Туркот. – К.:Кондор, 2011. – 628 с.

3. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи. Навч. пос. / А.І.Кузьмінський– К.: Знання, 2005. – 486 с.

4. Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005.

5. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. пос. З.І. Слєпкань. – К.: Вища шк., 2005.

Тема 4. Технологія і техніка підготовки і проведення всіх видів занять у вищій школі.

Сутність поняття “форми організації навчання”. Розвиток і становлення організаційних форм навчання. Типологія і характеристика методів навчання. Академічна лекція в системі професійної підготовки студентів. Технологія і техніка підготовки академічної лекції. Дидактичні основи семінарських, практичних, лабораторних, індивідуальних та інших форм занять.

Питання для самостійної роботи:

1. Поясніть сутність поняття “форми організації навчання”.

2. Охарактеризуйте розвиток і становлення організаційних форм навчання.

3. Означте типологію й характеристику методів навчання.

4. Визначте сутність академічної лекції в системі професійної підготовки студентів?

5. В чому полягає сутність технології і техніки підготовки академічної лекції?

6. Наведіть дидактичні основи семінарських, практичних, лабораторних, індивідуальних та інших форм занять.

Література:

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. / С.С.Вітвицька – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 384 с.

2. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Туркот. – К.:Кондор, 2011. – 628 с.

3. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи. Навч. пос. / А.І.Кузьмінський– К.: Знання, 2005. – 486 с.

4. Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005.

5. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. пос. З.І. Слєпкань. – К.: Вища шк., 2005.

Тема 5. Система аналізу й оцінювання навчальних досягнень студентів.

Значення і роль аналізу й оцінювання навчальних досягнень студентів. Функції оцінювання навчальних досягнень студентів. Принципи, види і методи аналізу й оцінювання навчальних досягнень студентів. Методика проведення контрольних дій у вищій школі. Модульно-рейтингова і кредитно-модульна технологія навчання й оцінювання навчальних досягнень студентів.

Питання для самостійної роботи:

1. Визначити роль аналізу й оцінювання навчальних досягнень студентів.

2. Охарактеризуйте функції оцінювання навчальних досягнень студентів.

3. Наведіть принципи, види і методи аналізу й оцінювання навчальних досягнень студентів.

4. Розкрийте методику проведення контрольних дій у вищій школі.

5. Охарактеризуйте модульно-рейтингову і кредитно-модульну технологію навчання й оцінювання навчальних досягнень студентів.

Література:

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. / С.С.Вітвицька – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 384 с.

2. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Туркот. – К.:Кондор, 2011. – 628 с.

3. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи. Навч. пос. / А.І.Кузьмінський– К.: Знання, 2005. – 486 с.

4. Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005.

5. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. пос. З.І. Слєпкань. – К.: Вища шк., 2005.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. ВИХОВАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ.

Тема 6. Закони, закономірності та принципи виховання студентів.

Становлення та розвиток виховання. Суть, зміст і завдання процесу виховання у вищому навчальному закладі. Студент і студентська група як об'єкти педагогічного процесу. Закони, закономірності та основні принципи виховання студентів.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте становлення та розвиток виховання в Україні й світі.

2. Розкрийте сутність перших виховних систем. Які особливості виховання часів Середньовіччя? Що було характерним для розвитку виховання у європейських країнах XVII – XVIII ст.?

3. У чому особливості розвитку виховних систем в Україні у XIX-XXст.?

4. Охарактеризуйте особливості виховання часів Київської Русі.

5. З'ясуйте суть, зміст і завдання процесу виховання у вищому навчальному закладі.

6. Визначте, що є об'єктами навчально-виховного процесу у вищій школі.

7. Дайте визначення та характеристику законів, закономірностей та основних принципів виховання студентів.

8. Розкрийте значення братських шкіл у розвитку педагогіки та виховання в Україні. У чому сутність козацького виховання? Проаналізуйте основні засади педагогічної системи К. Д. Ушинського.

Література:

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. / С.С.Вітвицька – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 384 с.

2. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Туркот. – К.:Кондор, 2011. – 628 с.

3. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи. Навч. пос. / А.І.Кузьмінський– К.: Знання, 2005. – 486 с.

4. Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005.

5. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. пос. З.І. Слєпкань. – К.: Вища шк., 2005.

Тема 7. Методи, форми і засоби виховного впливу на особистість студента, критерії вихованості студентів.

Методи, форми і засоби виховного впливу на особистість студента. Самовиховання студентів в умовах вищих навчальних закладів та його мотивація. Індивідуально виховна робота зі студентами. Концепції виховної роботи з урахуванням особливостей і традицій навчального закладу. Діяльність куратора академічної групи.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте методи, форми і засоби виховного впливу на особистість студента.
2. Визначте мотиваційні механізми самовиховання студентів вищих навчальних закладів.
3. В чому полягає індивідуально виховна робота зі студентами?
4. Яким чином будуються концептуальні принципи виховної роботи?
5. Чи необхідно і яким чином врахувати особливості й традиції вищого навчального закладу при розробці Концепції виховання вищого навчального закладу?
6. Охарактеризуйте діяльність куратора академічної групи, вкажіть особливості його виховної діяльності в залежності від курсу навчання студентів.

Література:

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. / С.С.Вітвицька – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 384 с.
2. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Туркот. – К.:Кондор, 2011. – 628 с.
3. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи. Навч. пос. / А.І.Кузьмінський– К.: Знання, 2005. – 486 с.
4. Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005.
5. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. пос. З.І. Слєпкань. – К.: Вища шк., 2005.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. МЕТОДОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.

Тема 8. Методологічні принципи та методи організації педагогічного експерименту.

Педагогічний експеримент та його види. Критерії науковості експерименту.

Етичні аспекти педагогічного дослідження. Загальна характеристика етапів експерименту. Методологічні принципи проведення експерименту. Взаємозв'язок методології, методів та методик. Комп'ютерні технології та інструментарій дослідження. Валідність та надійність результатів експерименту.

Питання для самостійної роботи:

1. Означте методологічні принципи проведення педагогічного експерименту.

2. В чому існує взаємозв'язок методології, методів та методик педагогічного експерименту?

3. В чому сутність педагогічного експерименту?

4. Яка послідовність етапів педагогічного експерименту?

5. Дайте визначення критеріїв науковості педагогічного експерименту.

6. Охарактеризуйте етичні аспекти педагогічного дослідження.

7. Дайте визначення інструментарію дослідження.

8. Яким чином застосовуються комп'ютерні технології в педагогічних експериментах?

9. Дайте означення таких понять як валідність та надійність результатів експерименту.

Література:

Базова

1. Колесников О.В. Основи наукових досліджень. 2-ге вид. випр. та доп. Навч. пос. / О.В Колесников – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 144 с.

2. Лаврентьева Г.П., Шишкіна М.П. Методичні рекомендації з організації та проведення науково-педагогічного експерименту / Г.П.Лаврентьева, М.П. Шишкіна. – К.: ПТЗН, 2007. – 72 с.

Допоміжна

1. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи. Навч. пос. / Кузьмінський А.І. – К.: Знання, 2005. – 486 с.

2. Гончаренко С. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі / С. Гончаренко. – Київ: Вища школа, 2003. – 323 с.

Тема 9. Етапи підготовки та проведення педагогічного експерименту.

Підготовчий етап проведення експерименту. Дослідницький етап. Математична обробка даних дослідження. Інтерпретація даних та формулювання висновків. Впровадження результатів експерименту.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте підготовчий етап проведення експерименту.
2. В чому сутність дослідницький етап експерименту?
3. Чи обов'язково застосовувати математичний апарат для обробки даних дослідження?
4. В чому сутність обробки даних дослідження?
5. Яким чином формулюються висновки проведеного експерименту?
6. В чому полягає робота дослідника по впровадженню результатів експерименту?

Література:

Базова

1. Колесников О.В. Основи наукових досліджень. 2-ге вид. випр. та доп. Навч. пос. / О.В Колесников – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 144 с.

2. Лаврентьєва Г.П., Шишкіна М.П. Методичні рекомендації з організації та проведення науково-педагогічного експерименту / Г.П.Лаврентьєва, М.П. Шишкіна. – К.: ІТЗН, 2007. – 72 с.

Допоміжна

1. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи. Навч. пос. / Кузьмінський А.І. – К.: Знання, 2005. – 486 с.

2. Гончаренко С. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі / С. Гончаренко. – Київ: Вища школа, 2003. – 323 с.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ІСПИТУ

1. Державна політика у сфері вищої освіти.
2. Рівні та ступені вищої освіти.
3. Стандарти освітньої діяльності та вищої освіти.
4. Система забезпечення якості вищої освіти.
5. Основні завдання та принципи діяльності вищого навчального закладу.
6. Закон України “Про вищу освіту” (нова редакція 2014 р., відмінності від закону, прийнятого в 2012 р.).
7. Особливості діяльності викладача вищого навчального закладу.
8. Професійно-педагогічне спілкування й типологія особистості викладача вищої школи.
9. Сутність, складові та зміст педагогічної культури викладача вищого навчального закладу.
10. Педагогічна майстерність викладача вищого навчального закладу, її складові.
11. Педагогічна техніка, особливості її прояву в діяльності викладача вищої школи.
12. Предмет і об’єкт дидактики вищої школи.
13. Сутність і методологічні засади навчання.
14. Структура процесу оволодіння знаннями, уміннями й навичками, формування компетентності.
15. Мотиви навчання.
16. Типи навчання, їх характеристика.
17. Інтенсифікація навчально-виховного процесу.
18. Закони навчання, їх сутність.
19. Загальні закономірності навчально-виховного процесу.
20. Принципи навчання у вищій школі.
21. Сутність поняття “форми організації навчання”.
22. Розвиток і становлення організаційних форм навчання.
23. Типологія і характеристика методів навчання.
24. Академічна лекція в системі професійної підготовки студентів.
25. Технологія і техніка підготовки академічної лекції.
26. Дидактичні основи семінарських, практичних, лабораторних, індивідуальних та інших форм занять.
27. Значення і роль аналізу й оцінювання навчальних досягнень студентів.
28. Функції оцінювання навчальних досягнень студентів.
29. Принципи, види і методи аналізу й оцінювання навчальних досягнень студентів.
30. Методика проведення контрольних заходів у вищій школі.

31. Модульно-рейтингова і кредитно-модульна технологія навчання та оцінювання навчальних досягнень студентів.
32. Становлення та розвиток виховання студентів у вищій школі.
33. Суть, зміст і завдання процесу виховання у вищому навчальному закладі.
34. Студент і студентська група як об'єкти педагогічного процесу.
35. Закони, закономірності та основні принципи виховання студентів.
36. Методи, форми і засоби виховного впливу на особистість студента.
37. Самовиховання студентів в умовах вищих навчальних закладів та його мотивація.
38. Індивідуально виховна робота зі студентами.
39. Діяльність куратора академічної групи.
40. Педагогічний експеримент та його види.
41. Критерії науковості педагогічного експерименту.
42. Етичні аспекти педагогічного дослідження.
43. Загальна характеристика етапів експерименту.
44. Методологічні принципи проведення експерименту.
45. Взаємозв'язок методології, методів та методик проведення експерименту.
46. Комп'ютерні технології та інструментарій дослідження.
47. Валідність та надійність результатів експерименту.
48. Підготовчий етап проведення експерименту.
49. Дослідницький етап проведення експерименту.
50. Математична обробка даних дослідження.
51. Інтерпретація даних та формулювання висновків та впровадження результатів педагогічного експерименту.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. 2-ге вид. / С.С. Вітвицька.– К. : Центр учбової літератури, 2011. – 384 с.
2. Колесников О.В. Основи наукових досліджень. 2-ге вид. випр. та доп. Навч. пос. / Колесников О.В. – К. : Центр учбової літератури. 2011, – 144 с.
3. Лаврентьєва Г.П. Методичні рекомендації з організації та проведення науково-педагогічного експерименту / Г.П. Лаврентьєва, М.П. Шишкіна. – К.: ІТЗН, 2007. – 72с.
4. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Т.І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.

Допоміжна

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України : Історія. Теорія / А.М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998.
2. Андрущенко В.П. Основні тенденції розвитку вищої освіти в Україні на рубежі століть (Спроба прогностичного аналізу) / В.П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2000. – № 1. – С. 11 – 17.
3. Гончаренко С.У. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі / С.У. Гончаренко. – Київ : Вища школа, 2003. – 323 с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997.
5. Загвязинский В. Методология и методы психолого-педагогического исследования / В. Загвязинский, Р. Атаханов. – 2-е изд. – М. : Академия, 2005. – 208 с.
6. Кремень В.Г. Філософія освіти ХХІ століття / В.Г. Кремень // Освіта України. – 2002. – 28 грудня. – № 102 – 103.
7. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи. Навч. пос. / А.І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
8. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні : Історія, досвід, уроки / В.К. Майборода. – К. : Либідь, 1992.
9. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі : [навч. посібник] / В.М. Нагаєв. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.
10. Нікопаєнко С.М. Стратегія розвитку освіти України : початок ХХІ століття / С.М. Нікопаєнко. – К. : Знання, 2006.
11. Педагогика и психология высшей школы : [учеб. пос.]. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. – 544 с.

12. Педагогіка вищої школи : [навч. посіб.] / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2005.
13. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : [навч. пос.] / З.І. Слєпкань. – К. : Вища шк., 2005.
14. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1.
15. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : [навч. посіб.] / М.М. Фіцула. – К. : «Академвидав», 2006.

Допоміжна

(на допомогу куратору академічної групи)

1. Біла М. Частіше говоріть про достоїнства та успіхи студентам : адаптація першокурсника / М.Біла, Б.Рева, О.Рєпіна // Освіта України. – 2004. – № 78. – 5 жовтня. – С.3.
2. Білик Л.І. Методологічні підходи до організації роботи кураторів у вищій школі / Л.І. Білик // Проблеми освіти. – 2001. – Вип. 29. – С. 25 – 32.
3. Вітко Т. Циклограма роботи вихователя – куратора на період адаптації (I чверть) / Т. Вітко // Рідна школа. – 2000. – № 5. – С. 20 – 21.
4. Ковінько Л. Турботи та радощі куратора груп / Л. Ковінько // Освіта. Технікуми. Коледжі. – 2002. – № 1. – С. 53 – 54.
5. Корольчук О. Організаційно-виховна робота серед студентів / О. Корольчук // Освіта. – 2004. – 21 – 28 січня. – С. 8 – 9.
6. Сидоренко О.Л. Про способи підвищення ефективності взаємодії викладача зі студентами / О.Л. Сидоренко // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 1 – 2. – С. 83 – 88.

Планування та організація роботи з виховання студентів

1. Бабак В. Проблема вдосконалення переліку напрямків підготовки і спеціальностей та світова практика формування програм вищої освіти / В. Бабак // Вища школа. – 2004. – № 5 – 6. – С. 74 – 79.
2. Мельникова І.М. Сучасні проблеми управління виховним процесом у вищих навчальних закладах України / І.М.Мельникова, О.І.Невмержицький // Нові технології навчання. – К. : НМЦ ВО, 2002. – Вип.. 32. – С. 3 – 23.
3. Соловей М. Система виховної роботи у вищому навчальному закладі як фактор цілісного виховання особистості / М.Соловей, В.Демчук // Рідна школа. – 2004. – Червень. – С. 33 – 37.
4. Ханюк Т. Цільова комплексна програма розробки та впровадження забезпечення загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів сучасними технічними навчання з природничо-

математичних і технологічних дисциплін / Т.Ханюк, В. Волинський // Освіта України. – 2005. – 11 жовтня. – С. 6.

5. Януш Я. Роль української мови у вихованні студентів / Я. Януш // Диво слово. – 2005. – № 4. – С. 37 – 39.

Основні напрямки виховання студентів

1. Виховна робота у вищій школі // Соціальна робота : у 7-ми кн. Кн.6. – К., 2002. – С. 330 – 429.

2. Досвід виховної роботи зі студентами вищих навчальних закладів : Діяльність Київського національно-економічного університету щодо організації виховної роботи зі студентами // Інформаційний вісник. Вища освіта. – 2004. – № 16. – С. 48 – 58.

3. Досвід виховної роботи зі студентами вищих навчальних закладів : Управління виховним процесом у Луганському коледжі культури і мистецтв // Інформаційний вісник. Вища освіта. – 2004. – № 16. – С. 58 – 82.

4. Кравченко О. Пошуки нових форм виховної роботи / О. Кравченко // Освіта. Технікуми. Коледжі. – 2005. – № 2. – С. 70 – 72.

5. Скрипник Л. Основні компоненти гуманного виховання студентів / Л. Скрипник // Освіта. Технікуми. Коледжі. – 2007. – № 3(18). – С. 61 – 62.

6. Тихомирова Н. Деякі аспекти професійного виховання студентів / Н. Тихомирова // Освіта. Технікуми. Коледжі. – 2007. – № 2(17). – С. 59.

7. Филатова М.Н. Воспитание и толерантность / М.Н. Филатова // Высшее образование. – 2002. – № 11. – С. 12 – 18.

Національне виховання

1. Концепція національного виховання студентської молоді. Затверджена рішенням колегії Міністерства освіти і науки України 25.06.2009 р., прот. № 7/2-4.

2. Виховання національної гідності й менталітету // Кузьмінський А.І. Педагогіка : [підручник] / А.І. Кузьмінський, В.А. Омеляненко. – К., 2007. – С. 270 – 272.

3. Власова О. Виховання студентів на національних традиціях кобзарського мистецтва / О. Власова // Рідна школа. – 2000. – № 10. – С. 12 – 15.

4. Інструктивно – методичний лист щодо організації музейної роботи у вищих навчальних закладах // Інформаційний вісник. Вища освіта. – 2004. – № 16. – С. 27 – 38.

5. Клименюк В. Національне виховання – органічний компонент розвитку освіти / В. Клименюк // Освіта. Технікуми. Коледжі. – 2005. – № 2. – С. 67 – 69.

6. Щербань П. Українська національна ідея і сучасні проблеми виховання учнівської та студентської молоді / П. Щербань // Вища освіта України. – 2005. – № 4. – С. 62 – 67.

Патріотичне виховання

1. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про заходи щодо посилення патріотичного виховання у вищих навчальних закладах України» // Освіта України. – 2007. – 13 листопада. – С.5.

2. Виховання патріотів у ВНЗ // Освіта України.– 2007. – 13 листопада. – С.4.

3. Гаврилюк Е. Формування особистості на традиціях / Е. Гаврилюк // Освіта. Технікуми. Коледжі. – 2007. – № 1. – С. 69.

4. Дворніченко Ю. З'явилася школа особливого призначення / Ю. Дворніченко // Запорізька правда. – 2008. – 19 лютого. – С. 2.

5. Савельєва Е.Л. Опыт гражданско-патриотического воспитания студентов педагогического училища / Е.Л. Савельєва // Начальная школа. – 2004. – № 11. – С. 16 – 18.

6. Ткаченко Л. Формування патріота і професіонала – основоположна функція освіти / Л. Ткаченко // Освіта. – 2007. – 18 – 25 липня. – С. 5.

7. Чорна К.І. Основні проблеми та напрями виховання молодого громадянина незалежної України / К.І. Чорна // Нові технології виховання : [зб. наук. ст.]. – К., 1995. – С. 28 – 33.

Громадянське виховання

1. Бережнова О. Воспитание познавательной активности и формирование гражданской позиции у студентов / О. Бережнова // Дошкольное воспитание. – 2007. – № 2. – С. 105 – 109.

2. Гребенюк Т.В. Ранжування впливу зовнішніх факторів як один із шляхів удосконалення організації громадянського виховання у ВНЗ / Т.В. Гребенюк // Нові технології навчання. – 2007. – № 49. – С. 94 – 97.

3. Донець З. Формування компетентнісної культуротворчої позиції громадянина ХХІ століття засобами нової дисципліни «Інтегроване культурознавство» / З. Донець // Вища освіта України. – 2004. – № 4. – С. 56 – 61.

4. Мартынова М.С. Индивидуальная профилактическая работа с несовершеннолетними : социально-педагогическая технология / М.С. Мартынова // Высшее образование сегодня. – 2007. – № 5. – С. 47 – 49.

5. Формувати конституційну свідомість особистості // Науково-освітній потенціал нації : погляд у ХХІ століття / Авт. кол. : В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гурій та ін. – К. : Навч. книга, 2004. – С. 200 – 208.

Духовне та моральне виховання

1. Богданова Н. Естетичне в духовному житті сучасного студента / Н. Богданова // Вища освіта України. – 2007. – № 1. – С. 90 – 98.
2. Бондаренко З.П. Формування іміджу педагога в умовах нової освітньої парадигми / З.П. Бондаренко // Вісник Запорізького державного університету : збірник наукових статей. Педагогічні науки. – 2002. – № 1. – С. 15 – 19.
3. Гіптерс З. До проблеми духовного виховання студента / З. Гіптерс // Рідна школа. – 2000. – № 11. – С. 15 – 18.
4. Іщук Н.М. Навчально-методичне забезпечення виховання духовності студентів вищого навчального закладу / Н.М. Іщук // Проблеми освіти : [наук.-метод. зб.]. – К., 2005. – Вип. 42. – С. 31 – 34.
5. Корольчук О.П. Студентство : виховання духовності і культури. Національне виховання / О.П. Корольчук, М.І. Поночовний // Освіта. – 1999. – 3 – 10 листопада.
6. Мороз Л. До концепції морального виховання молоді / Л. Мороз, Б. Воронкова // Вища освіта України. – 2004. – № 4. – С. 94 – 100.
7. Олексюк О. Проблеми формування духовного потенціалу студентів / О. Олексюк // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – № 2. – С. 47 – 48.
8. Освіта проти духовності, моралі, виховання і суспільства : Загальні збори АПН України // Педагогіка толерантності. – 2005. – № 4. – 2006. – № 1. – С. 204 – 215.
9. Роганова М. Виховання духовної культури студентів вищих навчальних закладів / М. Роганова // Рідна школа. – 2007. – № 5. – С. 36 – 39.

Екологічне виховання

1. Білик Л.І. Екологічна відповідальність студентів : сутність критеріїв та рівнів формування / Л.І. Білик // Проблеми освіти. – 2007. – № 50. – С. 94 – 98.
2. Нечос В. Основи формування національної технології вищої екологічної освіти в Україні / В.Нечос, А.Нечос // Вища освіта України. – 2006. – № 1. – С. 32 – 36.

Естетичне виховання

1. Бутенко В.Г. Художньо-естетична освіта молоді та шляхи її модернізації / В.Г. Бутенко // Вісник Запорізького національного університету. Пед. науки. – 2005. – № 2. – С. 23 – 28.
2. Малыгина Т. Развитие эстетического вкуса студентов / Т. Малыгина // Дошкольное воспитание. – 1999. – № 5. – С. 95 – 97.

3. Тихомирова Н. Естетичне виховання молоді / Н. Тихомирова // Освіта. Технікуми. Коледжі. – 2007. – № 1. – С. 79 – 80.

Валеологія

1. Наказ Міністерства освіти і науки України та Міністерства охорони здоров'я України «Про посилення роботи щодо профілактики захворювання дітей у навчальних закладах та формування здорового способу життя учнівської та студентської молоді» : 21.04.05. // Освіта України. – 2005. – 26 квітня. – С. 1, 2, 4.

2. Болтівець С.І. Психогігієнічна позиція педагога у пропагуванні здорового способу життя / С.І. Болтівець // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 9. – С. 65 – 66.

3. Галимов Г.Я. К проблеме целостного педагогического процесса [Здоровьесбережение студентов С. 38 – 39] / Г.Я. Галимов // Высшее образование сегодня. – 2007. – № 12. – С. 37 – 39.

4. Глагощук О. Здоровий спосіб життя : виховання та контроль / О. Глагощук // Вища освіта України. – 2007. – № 1. – С. 99 – 105.

5. Глузман О. Майбутній фахівець має бути здоровим / О.Глузман, В.Щеколодкін // Вища освіта України. – 2004. – № 3. – С. – 80 – 86.

6. Животовська Л. Кроки міністерства освіти і науки України на шляху збереження і зміцнення здоров'я молоді / Л. Животовська // Освіта України. – 2006. – 12 травня. – С. 4.

7. Завидицька Н. Професіоналізм викладача – важливий аспект формування навичок здорового способу життя у вищій школі / Н. Завидицька // Рідна школа. – 2004. – № 5. – С. 8 – 9.

8. Зайцев В.П. Врачебно-педагогическое обеспечение первокурсников с ослабленным здоровьем / В.П. Зайцев, С.И. Крамской // Педагогіка, психологія та методико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : [зб. наук. пр. за ред. Єрмакова С.С.]. – Х., 2003. – № 19. – С. 70 – 79.

9. Інструктивно-методичний лист «Діяльність вищих навчальних закладів щодо профілактики наркоманії серед студентів» // Інформаційний вісник. – Вища освіта. – 2004. – № 16. – С. 25 – 27.

10. Кожевникова О. Оздоровчо-реабілітаційна робота із хворими студентами / О. Кожевникова // Освіта. Технікуми. Коледжі. – 2007. – № 1. – С. 82 – 83.

11. Кривошеєва Т. Система формування культури здоров'я студентів / Т. Кривошеєва // Рідна школа. – 2000. – № 5. – С. 66 – 68.

12. Лист МОН України від 25.12.03. № 119 – 599 «Про підвищення ефективності роботи щодо формування у студентів культури здоров'я» // Інформаційний вісник. Вища освіта. – 2004. – № 12. – С. 71 – 72.

13. Максименко С.Д. Пропагування психогігієнічного виховання і здорового способу життя серед молоді (психологічне обґрунтування) / С.Д. Максименко // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 9. – С. 65.
14. Пальцев М.А. Образование и здоровье студента / М.А. Пальцев // Высшее образование сегодня. – 2002. – № 11. – С. 36 – 39.
15. Терлецька І.М. Пропаганда здорового способу життя в процесі вивчення іноземної мови студентами – медиками / І.М. Терлецька // Проблеми освіти : [наук.-метод. зб.]. – К., 2007. – Вип. 51. – С. 103 – 106.
16. Ягупов В.В. Деякі проблеми наркотизації студентської молоді / В.В.Ягупов, Б.В.Чужа // Проблеми освіти. – 2002. – Вип. 27. – С. 268 – 275.
17. Янковська Ю. Твоє життя – твій вибір : Виховний захід з метою визначення ставлення студентів до здорового способу життя / Ю. Янковська // Освіта. Технікуми. Коледжі. – 2007. – № 2(17). – С. 90 – 93.

Фізичне виховання

1. Наказ 10.01.2007. – № 1 МОН України «Про підсумки Всеукраїнського огляду-конкурсу на кращий стан фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладів України» // Освіта України. – 2007. – 13 лютого. – С. 2.
2. Абаев А.М. Педагогический потенциал традиционных средств физического воспитания / А.М. Абаев // Высшее образование сегодня. – 2007. – № 9. – С. 92 – 93.
3. Бабешко О.П. Нові підходи до визначення мети і змісту фіз. вих. студентів / О.П. Бабешко // Проблеми освіти. – 2002. – Вип. 27. – С. 287 – 292.
4. Баранов В.А. Педагогика физкультуры / В.А. Баранов // Высшее образование сегодня. – 2007. – № 5. – С. 43 – 44.
5. Бацунов С.Н. Оздоровительный эффект занятий по физическому воспитанию студентов на открытой спортивной площадке / С.Н. Бацунов // Вісник Запорізького державного університету : [зб. наук. ст.], пед. науки. – 2002. – № 1. – С. 111 – 112.
6. Валенский М.Я. Методико-практическая подготовка студентов в процессе освоения гуманитарно-ориентированного содержания по физической культуре/ М.Я. Валенский, В.В. Черняев // Пед. образов. и наука. – 2004. – № 1. – С. 64 – 70.
7. Виленский М.Я. Физическая культура студента в научных измерениях / М.Я. Виленский // Пед. образование и наука. – 2003. – № 4. – С. 69 – 70.
8. Воронко Л.А. Активізація пізнавальної діяльності студентів педвузів під час навчання педагогіки / Л.А. Воронко, Н.М. Колєватова //

Педагогіка, психологія та методико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : [зб. наук. пр.] за ред. Єрмакова С.С. – Х., 2003. – № 22. – С. 67 – 77.

9. Гуреева А.М. Ритмическая гимнастика как средство коррекции здоровья студенток университета / А.М. Гуреева // Вісник Запорізького державного університету : [зб. наук. ст.], пед. науки. – 2002. – № 1. – С. 113 – 115.

10. Довженко П.П. Оздоровчий напрямок занять в фізичному вихованні студентів / П.П. Довженко П.П. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : [зб. наук. пр.] за ред. Єрмакова С.С. – Х., 2003. – № 19. – С. 23 – 30.

11. Жихарев Д.Ю. Формирование волевой саморегуляции / Д.Ю. Жихарев // Высшее образование сегодня. – 2007. – № 10. – С. 59.

12. Затилкін В.В. Дослідження теоретичних основ мотивації фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності студентів/ В.В. Затилкін, Т.О. Лоза // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : [зб. наук. пр.] за ред. Єрмакова С.С. – Х., 2003. – № 22. – С. 86 – 95.

13. Иваненко Т.В. Влияние физических нагрузок в процессе урока на работоспособность студентов в течении дня / Т.В. Иваненко // Вісник Запорізького державного університету : [зб. наук. ст.], пед. науки. – 2002. – № 1. – С. 115.

14. Карпюк Р.П. Функції та класифікація професійних ситуацій учителя фізичної культури / Р.П. Карпюк // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : [зб. наук. пр.] за ред. Єрмакова С.С. – Х., 2003. – № 19. – С. 30 – 36.

15. Климов Н.М. Оздоровительные и стимулирующие средства на занятиях по физическому воспитанию студентов / Н.М. Климов // Вісник Запорізького державного університету : [зб. наук. ст.]. Пед. науки. – 2002. – № 1. – С. 116.

16. Кокун О.М. Заняття фізичною культурою та спортом як невід'ємна складова популяризації серед молоді здорового способу життя / О.М. Кокун // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 9. – С. 66.

17. Лeko Б. Диференціація фізичного виховання у ВНЗ шлях до спорту для всіх / Богдан Лeko // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : [зб. наук. пр.] за ред. Єрмакова С.С. – Х., 2003. – № 22. – С. 101 – 113.

18. Леонов О.З. Основні засоби загартування організму учнівської і студентської молоді / О.З. Леонов // Проблеми освіти : [наук.-метод. зб.]. – К., 2005. – Вип. 42. – С. 174 – 182.

19. Луценко Г.Г. Фізична культура і спорт як фактор зміцнення здоров'я студентів / Г.Г.Луценко, М.С.Кононенко // Вісник Запорізького державного університету : [зб. наук. ст.]. – 2002. – № 1. – С. 117.
20. Мартынова В.И. Изменение уровня здоровья и профессионально важных качеств у студенток в процессе физического воспитания / В.И. Мартынова // Педагогическое образование и наука. – 2007. – № 1. – С. 61 – 63.
21. Передельский А.А. Перспективы социализации и профессиональной занятости спортивной молодежи/ А.А. Передельский А.К. Дедков // Информатика и образование. – 2007. – № 11. – С. 25 – 29.
22. Положення про організацію фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах // Інформаційний збірник. – 2006. – № 10 – 11 – 12. – Квітень. – С. 16 – 36.
23. Про затвердження Положення про організацію фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах // Інформаційний збірник. – 2006. – № 10 – 11 – 12. – Квітень. – С. 15.
24. Про стан фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах України у відповідності до існуючої нормативно-правової бази // Інформаційний збірник. – 2004. – № 11. – С. 3 – 13.
25. Ревзенко В.О. Методи та форми проведення лекційних занять / В.О. Ревзенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : [зб. наук. пр.] за ред. Єрмакова С.С. – Х., 2003. – № 24. – С. 86 – 94.
26. Розробка і реалізація нової парадигми виховної роботи у вищій школі. Спорт. Здоров'я // Освіта України. – 2008. – 19 березня. – С. 18 – 19.
27. Сватъев А.В. Оценка функциональной подготовленности бегунов на средние дистанции с использованием новых методических подходов / А.В. Сватъев // Педагогіка, психологія та методико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : [зб. наук. пр.] за ред. Єрмакова С.С. – Х., 2003. – № 19. – С. 80 – 86.
28. Сущенко Л.П. Структура професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту в зарубіжних країнах / Л.П. Сущенко // Вісник Запорізького державного університету : [зб. наук. ст.]. Пед. науки. – 2002. – № 1. – С. 96 – 101.
29. Фатюшин Ю. Теоретичні основи формування потреби у фізичному самовдосконаленні студентів в умовах дозвілля / Ю. Фатюшин // Рідна школа. – 2007. – № 9. – С. 37 – 40.

Інформаційні ресурси

№ з/п	Найменування інформаційного ресурсу	Режим доступу до інформаційного ресурсу
1.	Законодавство України (на офіційному порталі Верховної Ради України)	http://rada.gov.ua/
2.	Міністерство освіти і науки України. Офіційний веб-сайт	http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/
3.	Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України. Офіційний веб-сайт	http://iitzo.gov.ua/index.html
4.	Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. Офіційний веб-сайт	http://ihed.org.ua/ua
5.	Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Офіційний веб-сайт	http://www.univ.kiev.ua/ua
6.	Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут”. Офіційний веб-сайт	http://kpi.ua
7.	Львівський національний університет імені Івана Франка. Офіційний веб-сайт	http://www.franko.lviv.ua
8.	Національний університет “Львівська Політехніка”. Офіційний веб-сайт	http://lp.edu.ua
9.	Національний Болонський Центр	http://bologna-centr.at.ua/
10.	Національний Темпус-офіс в Україні	http://www.tempus.org.ua
11.	Євро Освіта	http://euroosvita.net
12.	Освітній портал ПедПреса	http://pedpresa.com
13.	Вища освіта Інформаційно-аналітичний портал про вищу освіту в Україні та за кордоном	http://vnz.org.ua
14.	Освіта в Україні і за кордоном	http://osvita.ua

Методичні рекомендації
до вивчення навчальної дисципліни
ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Навчально-методичне видання

Укладачі:

Саяпіна С.А. – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ.

Сипченко В.І. – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ.

Коркішко О.Г. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ.

Сипченко О.М. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ.

Топольник Я.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ.

Фатальчук С.Д. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ.

Карелін М.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ.

Гарань Н.С. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ.

Черкашина Л.А. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ.

Підписано до друку 26.06.2018 р.
Формат 60x84 1/16. Ум. др. арк. 5,75.
Наклад 100 прим. Зам. № 1314.

Видавництво Б. І. Маторіна
84116, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19.
Тел.: +38 06262 3-20-99; +38 050 518 88 99. E-mail: matorinb@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №3141, видане Державним комітетом телебачення та радіомовлення України від 24.03.2008 р.
